

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις στην
Ελλάδα: μία εμπειρική έρευνα σε επιχειρήσεις που
δραστηριοποιούνται στον Δήμο Αθηναίων**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΛΥΤΡΑΣ Ν. ΑΝΔΡΕΑΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΝΑ ΠΑΡΑΣΤΑΤΙΔΟΥ

A.M.: 0317M012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
----------------	---

SUMMARY	4
---------------	---

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
----------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1.1 Ο ορισμός της κοινωνικής οικονομίας	8
1.2 Τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας	11
1.2 Η γέννηση της κοινωνικής οικονομίας	13
1.3.1 Θεωρητικές προσεγγίσεις για την κοινωνική οικονομία: οι θεωρίες της συλλογικής δράσης και του κοινωνικού κεφαλαίου.....	13
1.4 Το ιστορικό πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας	15
1.4.1 Η εξέλιξη της κοινωνικής οικονομίας ως επιστήμη	17
1.5 Η έννοια της «Αλληλέγγυας οικονομίας»	19
1.6 Η κοινωνική οικονομία στον ελληνικό χώρο	22
1.6.1 Η ιδιαίτερη ελληνική περίπτωση	23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ - ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

2.1 Ο ορισμός της κοινωνικής επιχείρησης	26
2.1.1 Θεωρητικές προσεγγίσεις για την κοινωνική επιχειρηματικότητα	28
2.2 Οι κατηγορίες των κοινωνικών επιχειρήσεων	29
2.3 Τα είδη των κοινωνικών επιχειρήσεων	30
2.3.1 Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (ΚΟΙΣΠΕ)	32
2.4 Η παρουσία της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα	33
2.5 Οι εργαζόμενοι στις κοινωνικές επιχειρήσεις	34
2.6 Η κοινωνική πραγματικότητα του σήμερα	35
2.6.1 Η καταγραφή των κοινωνικών φορέων στο ελληνικό περιβάλλον	36

2.7 Τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρήσεων	40
2.8 Το νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο των κοινωνικών επιχειρήσεων	41
2.9 Το ελληνικό θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο	42
2.9.1 Ο Νόμος 4430/2016	44
2.9.2 Η αποτύπωση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα	47
2.10 Οι πολιτικές υποστήριξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας	49

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟ
ΑΘΗΝΑΙΩΝ· ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΠΕΝΤΕ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ**

3.1 Η επιλογή του ποιοτικού χαρακτήρα της έρευνας και της συνέντευξης βάθους ως μεθόδου διεξαγωγής της	52
3.2 Ο σχεδιασμός του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα	53
3.3 Τα προβλήματα που προέκυψαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων	54
3.4 Η αποτύπωση των συνεντεύξεων	55
3.5 Το προφίλ των επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα	56
3.6 Η λειτουργία και η διαβίωση των κοινωνικών επιχειρήσεων	57
3.7 Ο κοινωνικός αντίκτυπος των κοινωνικών επιχειρήσεων	58
3.8 Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις	59
3.9 Το μέλλον της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα	61

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 63

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 69

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία κεντρικό ζήτημα είναι η παρουσία και η πορεία της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και συγκεκριμένα η ως τώρα λειτουργία των φορέων της, ειδικότερα των κοινωνικών επιχειρήσεων. Για τον σκοπό αυτόν η εργασία χωρίζεται σε τρία μέρη. Το πρώτο κεφάλαιο, αφορά καθαρά την “ιστορία” πίσω από την κοινωνική οικονομία. Συγκεκριμένα, περιλαμβάνει μία ιστορική διαδρομή τόσο στην Ελλάδα όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, ώστε να γίνει κατανοητή η σημασία της και όσα πρεσβεύει αλλά και η χρονική πορεία της στην ελληνική κοινωνία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύεται περισσότερο το κομμάτι της κοινωνικής επιχειρηματικότητας ως βασικός φορέας κοινωνικής οικονομίας, καθώς και η πορεία που ακολούθησε ιστορικά και από νομοθετικής άποψης μέχρι σήμερα στην Ελλάδα. Τέλος για μία πιο καθολική εικόνα και πριν τη τελική καταγραφή των συμπερασμάτων, στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας, περιλαμβάνεται η εμπειρική έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε πέντε υφιστάμενες κοινωνικές επιχειρήσεις του Δήμου Αθηναίων, που σκόπευε στην αποτύπωση όλων των παραπάνω, την πορεία δηλαδή και τη δυναμική της κοινωνικής οικονομίας στην χώρα, μέσα από την δική τους οπτική σκοπιά.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνική οικονομία, αλληλεγγύη, κοινωνική επιχείρηση, κοινωνικός επιχειρηματίας

SUMMARY

The central issue in this essay, is the presence and the course of the social economy in Greece, and the functioning of its institutions, specifically the role of the social enterprises so far. For this purpose, the essay is divided into three chapters, each one of these being an essential part of bringing down the final conclusions. The first part is about the "history" behind the social economy. Specifically, it includes a historical journey, in Greece and in a more worldwide level, so everyone can understand its significance, its ambitions and its time course in Greek society.

The second chapter explores the part of social entrepreneurship as a key part in the social economy, as well as its journey through time, in Greece until this day. Finally, for a more comprehensive picture and before the final conclusions are drawn, in the third part of the paper, is included an empirical research carried out on five social enterprises located in Athens, aimed at all of the above issues, in specific the dynamics of the social economy in the country, from their own perspective.

Key words: social economy, solidarity, social enterprise, social enterpriser

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της διπλωματικής μου εργασίας είναι η κοινωνική οικονομία, και συγκεκριμένα ο τομέας των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων στην Ελλάδα, όπως αυτές έχουν εξελιχθεί ως σήμερα και ειδικά μετά την οικονομική κρίση.

Η κοινωνική οικονομία έχει αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό τα τελευταία χρόνια της περιόδου της κρίσης στην Ελλάδα. Η οικονομική κρίση, η παγκοσμιοποίηση και οι αλλαγές στις κοινωνικές παροχές προκαλούν οδυνηρές επιπτώσεις στους πολίτες. Παρατηρούνται λοιπόν, κοινωνικό-οικονομικές πρωτοβουλίες που δεν ανήκουν στο δημόσιο τομέα, αλλά ούτε και στον ιδιωτικό κερδοσκοπικό τομέα. Ανάμεσα στο κράτος και τον ιδιωτικό τομέα δημιουργείται ένας τρίτος τομέας αυτός της Κοινωνικής Οικονομίας. Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας συμβάλλουν στην ενίσχυση της απασχόλησης και την τοπική ανάπτυξη, έχοντας ταυτόχρονα την υποστήριξη των ευρωπαϊκών θεσμών. Οι διεθνείς έρευνες δείχνουν ότι ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας ευνοεί τεχνικές έντασης της εργασίας, υποκαθιστά τη «μαύρη» οικονομία και μεταμορφώνει τις παραδοσιακές μορφές εργασίας (όπως οι οικιακές), σε οικονομικού και νόμιμου τύπου εργασίες. Επιπλέον, η κοινωνική οικονομία προσανατολίζεται σε πολιτικές αποκέντρωσης με έμφαση σε αναπτυξιακές δράσεις τοπικής διάστασης, καθώς οι φορείς της γνωρίζουν καλύτερα τις ιδιαιτερότητες μιας περιοχής και μπορούν να κινητοποιήσουν άμεσα την τοπική κοινότητα για την ανάπτυξη δράσεων καταπολέμησης της ανεργίας και του αποκλεισμού. Ειδικότερα, και με βάση την πρόσφατη νομοθετική ρύθμιση, προωθείται ως μέτρο για την αποτελεσματική ένταξη των αποκλεισμένων από την αγορά εργασίας. Το αν το εγχείρημα θεωρείται επιτυχές ως πολιτική για την απασχόληση είναι κάτι το οποίο θεωρώ πως είναι πολύ νωρίς για να το κρίνουμε καθώς θα φανεί σε βάθος χρόνου ανάλογα με την πορεία που θα ακολουθήσουν οι επιχειρήσεις. Είναι όμως σημαντικό να διερευνηθεί το πώς οι υπάρχουσες πρωτοβουλίες νοηματοδοτούν τους στόχους τους και ποια αποτελέσματα επιτυγχάνουν αναφορικά με την εργασιακή ένταξη των ομάδων στις οποίες απευθύνονται.

Στα πλαίσια λοιπόν αυτής της μελέτης, διεξάγεται για το πρώτο μέρος της εργασίας μία βιβλιογραφική έρευνα όπου εκτός από την ακαδημαϊκή και επιστημονική βιβλιογραφία, θα μελετηθούν επίσημα έγγραφα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ευρωπαϊκές και

εθνικές έρευνες και μελέτες καθώς και τα υπάρχοντα στοιχεία από το ελληνικό μητρώο Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και οι σχετικές νομοθετικές αναφορές. Ο σκοπός σε αυτό το στάδιο, είναι να διερευνηθεί η εξέλιξη της κοινωνικής οικονομίας και οι λόγοι που συντέλεσαν στην ανάπτυξή της. Στη συνέχεια θα γίνει μία ανάλυση γενικότερα στον τομέα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, τη συγκρότηση των φορέων και τα χαρακτηριστικά τους.

Το τρίτο κεφάλαιο της εργασίας περιλαμβάνει το ερευνητικό μέρος και τη διεξαγωγή μίας ποιοτικής έρευνας με ημιδομημένη συνέντευξη σε κοινωνικές επιχειρήσεις με σκοπό την αποτύπωση της εμπειρίας των εργαζομένων-μελών στην κοινωνική επιχειρηματικότητα του Δήμου Αθηναίων σε επιχειρήσεις που λειτουργούν ήδη από τρία έτη και άνω. Στις συνεντεύξεις, επικεντρώθηκα σε βασικά θέματα με τα οποία έκρινα ότι θα μπορούσα να βγάλω τα επιθυμητά συμπεράσματα ομαδοποιώντας τα μετέπειτα σε τέσσερις θεματικές. Η πρώτη θεματική αφορά τη λειτουργία των επιχειρήσεων, όπου περιλαμβάνεται τόσο η αρχή της λειτουργίας τους και η απόφαση στην οποία προχώρησαν, όσο και η πορεία τους και η -ως τώρα- εμπειρία τους. Η δεύτερη θεματική αφορά τον κοινωνικό αντίκτυπο που υπηρετεί η κάθε επιχείρηση. Πόσο εύκολο είναι δηλαδή για τον κάθε επιχειρηματία να ισοσταθμίζει το κέρδος με το κοινωνικό έργο και να συμβαδίζει με όσο πρεσβεύει η κοινωνική οικονομία. Η τρίτη θεματική, αφορά τις προκλήσεις και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν καθόλη τη διάρκεια της λειτουργίας τους τα οποία διέκρινα εκ νέου σε τρεις κατηγορίες: τη σχέση με το κράτος, τις εσωτερικές προκλήσεις και τέλος το ζήτημα του ασφαλιστικού. Η τέταρτη και τελευταία θεματική ενότητα αφορά τις προοπτικές και το μέλλον της κοινωνικής οικονομίας μέσα από την οπτική των ίδιων των ωφελούμενων από αυτήν. Κατά πόσο δηλαδή για τους ίδιους, η Ελλάδα έχει τις βάσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη του θεσμού αλλά και το πώς βλέπουν οι ίδιοι την ραγδαία αύξηση των επιχειρήσεων το τελευταία χρόνια.

Στο τέταρτο μέρος της εργασίας, αναλύονται τα συμπεράσματά μου, τα οποία προέκυψαν τόσο από την θεωρητική όσο και από την εμπειρική έρευνα. Περιλαμβάνεται μία σύντομη ανασκόπηση του περιεχομένου της εργασίας με μία πιο κριτική σκοπιά, οι παρατηρήσεις μου σχετικά με τις συνεντεύξεις που διεξάχθηκαν αλλά και μία σύγκριση των παραπάνω· τα κατά πόσο δηλαδή, οι αναφορές τις οποίες βρήκα και παρέθεσα στα πρώτα δύο κεφάλαια, ανταποκρίνονται σε όσα άκουσα και συμπεράνα από την εμπειρική

έρευνα. Τελειώνοντας την εργασία, παραθέτω τις δικές μου παρατηρήσεις για την πορεία της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και μία προσωπική άποψη, βασισμένη πάντα σε όλα τα παραπάνω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1.1 Ο ορισμός της κοινωνικής οικονομίας

Η οικονομία και η οικονομική επιστήμη μέχρι πρόσφατα περιλάμβανε δύο βασικούς τομείς: την ιδιωτική ή εμπορευματική οικονομία που αφορά κεφαλαιοκρατικές επιχειρήσεις των οποίων κινητήρια δύναμη είναι το κέρδος και την δημόσια ή κρατική οικονομία όπου το κράτος, οι δήμοι οι άλλες μορφές κρατικού δικαίου, αναλαμβάνουν την παροχή αγαθών και υπηρεσιών τα οποία η αγορά αδυνατεί να προσφέρει. Οι δύο τομείς διακρίνονται με βάση τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

1. τους στόχους που επιδιώκουν και το αν αυτοί ορίζονται με βάση το ιδιωτικό ή το κοινωνικό συμφέρον
2. τη φύση των αγαθών και των υπηρεσιών που προσφέρουν και σε ποιους αυτά απευθύνονται
3. τη φύση της χρηματοδότησης που λαμβάνουν.

Η κατηγοριοποίηση όμως αυτή καθώς οι κοινωνίες και οι οικονομίες μεταβάλλονταν και αναδιαμορφώνονταν εσωτερικά, άρχισε να θεωρείται ανεπαρκής. Αυτό γιατί, ανάμεσα στον καθαρά ιδιωτικό πλούτο της αγοράς και τον δημόσιο πλούτο των κρατών παρατηρείται μία διαφορετική οικονομική δραστηριότητα, μη καπιταλιστική που προέρχεται από ομάδες και κοινότητες ανθρώπων με κοινούς στόχους, που δεν είναι η παραγωγή και η αύξηση του προσωπικού πλούτου του ενός, αλλά παραγωγή κοινών αγαθών βασιζόμενοι ωστόσο στους κανόνες της αγοράς. Έτσι δημιουργείται ένας τρίτος τομέας της οικονομικής επιστήμης, η Κοινωνική οικονομία η οποία καλύπτει, τις ανάγκες και τα κενά που δημιουργούν η ιδιωτική και η δημόσια οικονομική σφαίρα.

Η σύγχρονη δομή της οικονομίας περιλαμβάνει:

1. Τον Δημόσιο τομέα που προσφέρει υποδομές και υπηρεσίες και επενδύσεις για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη
2. Τον Ιδιωτικό τομέα που λειτουργεί με βάση τους όρους της αγοράς
3. Την Κοινωνική Οικονομία

Σαν έννοια, η Κοινωνική Οικονομία όπως την ξέρουμε σήμερα, είναι αρκετά σύγχρονη τόσο για το ελληνικό περιβάλλον όσο και για την ευρωπαϊκή επιστημονική κοινότητα. Αποτελεί μετάφραση του Γαλλικού όρου "Economie Sociale". Η σύγχρονη μορφή της, άρχισε να αναπτύσσεται στην Γαλλία κατά την δεκαετία του 1970 (Monzon & Chaves, 2008). Σαν όρος όμως, έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι εμφανίστηκε αρκετό καιρό πριν και πάλι στην Γαλλία - και σχεδόν την ίδια χρονική περίοδο στην Ισπανία- στα μέσα του 19ου αιώνα. Το 1830 στην Γαλλία ο φιλελεύθερος οικονομολόγος Charles Dupoyet έγραψε το βιβλίο "Πραγματεία περί κοινωνικής οικονομίας" στο οποίο εξέφραζε και ανέλυε την ανάγκη για μία πιο ηθική και λιγότερο υλική οικονομίας της οποίας έργο είναι και το να προωθεί τη ελευθερία (Demoustier & Rousselière, 2006, 113)¹. Δέκα χρόνια αργότερα, το 1840, στην Ισπανία ο Ramon de la Sagra δημοσίευσε το έργο Μαθήματα κοινωνικής οικονομίας (Lecciones de economica social). Στα τέλη του αιώνα, το 1896 ο Leon Walras με το έργο του "Μελέτες για την Κοινωνική Οικονομία: Η Θεωρία της Διανομής του Κοινωνικού Πλούτου" χρησιμοποίησε τον όρο με σημασία πιο κοντινή στην σύγχρονη εκδοχή της.

Η πραγματική σημασία του όρου όμως διαφέρει ανά χώρα καθώς η κάθε κοινωνία αποτελεί ξεχωριστή περίπτωση τόσο σε κοινωνικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο, και το περιεχόμενο της θα πρέπει να προσαρμόζεται στις ανάγκες και τις απαιτήσεις της. Για αυτόν τον λόγο, υιοθετούνταν σε πολλές περιπτώσεις διαφορετικοί ορισμοί ώστε να αποδοθεί στον ορισμό και η κοινωνικοπολιτική κατάσταση που τη συνοδεύει σε κάθε κοινωνία. Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ο όρος κοινωνική οικονομία δεν είχε χρησιμοποιηθεί ως δόκιμος τεχνικός όρος εντός της ακαδημαϊκής κοινότητας ή του πολιτικού βίου. Χρησιμοποιούνταν όροι όπως «τρίτος τομέας», «τρίτο σύστημα», «τομέας της κοινωνίας των πολιτών», «μη κυβερνητικός τομέας», «μη κερδοσκοπικός τομέας», «εθελοντικός τομέας», «ανεξάρτητος τομέας», «κοινωνικός τομέας», «φιλανθρωπικός τομέας», «εναλλακτική οικονομία», «πλουραλιστική οικονομία», «αλληλέγγυα

¹Στην ίδια χώρα πραγματοποιήθηκε και η πρώτη επίσημη αναγνώριση του ρόλου της κοινωνικής οικονομίας με το νόμο του 1901 (Vienney, 2008). Κώστας Α. ,Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα. Η συμβολή τους στην Ενίσχυση της Απασχόλησης, την Τοπική Ανάπτυξη και ο ρόλος των Ευρωπαϊκών Θεσμών: Η περίπτωση του Δήμου Καβάλας. Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 2014, σελ. 17

οικονομία», «τρίτος χώρος» (Van Til, 2000) ή «κοινόχρηστος» και «κοινός χώρος» (Lohmann, 1992)². Η σύγχυση βέβαια σχετικά με τον διαχωρισμό των παραπάνω όρων δεν έχει ακόμα ξεκαθαριστεί και χρησιμοποιούνται ακόμα και σήμερα και στον ακαδημαϊκό χώρο. Η κοινωνική οικονομία συμπεριλαμβάνει χαρακτηριστικά όλων των παραπάνω εννοιών, κατασκευάζοντας έτσι έναν όρο εύχρηστο και αρκετά ευμετάβλητο που επιτρέπει την προσαρμογή σε κάθε κοινωνία.

Η κοινωνική οικονομία ορίζεται ως ο χώρος της οικονομίας που τοποθετείται μεταξύ του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα, στη «διασταύρωση» δηλαδή της αγοράς και του κράτους και στον οποίο διεξάγονται οικονομικές δραστηριότητες με κοινωνικούς και οικονομικούς σκοπούς και στόχους (Χρυσάκης, κ.ά.).

Πιο συγκεκριμένα, η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει όλες τις μορφές οικονομικής δραστηριότητας που συμβάλλουν στην οικονομική και κοινωνική κατάσταση της κάθε χώρας, και αγνοούνται ή παραλείπονται από τον δημόσιο τομέα και από την παραδοσιακή επιχειρηματική κοινότητα. Περιλαμβάνει οικονομικές, κοινωνικές αλλά και περιβαλλοντικές δράσεις όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια, υλοποιούνται από συνεταιρισμούς, συλλόγους, σωματεία ιδρύματα και κοινωνικές επιχειρήσεις.

Παρά τη ρευστότητα που χαρακτηρίζει μέχρι στιγμής την κοινωνική οικονομία, στο μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας υιοθετείται ο ορισμός των Defourny & Develtere που περιλαμβάνεται στο βιβλίο τους: *The social economy: The worldwide making of a third sector* (1999) και σύμφωνα με τον οποίο:

"Η κοινωνική οικονομία ορίζεται ως ο τύπος οικονομίας που περιλαμβάνει όλες τις οικονομικές δραστηριότητες που υλοποιούνται από επιχειρήσεις, κυρίως συνεταιρισμούς, ενώσεις και κοινωνίες αλληλοβοήθειας, που εκφράζουν και τηρούν τις παρακάτω αρχές:

- 1. Προτεραιότητα στην κοινότητα και όχι στο κέρδος*
- 2. Αυτόνομη διοίκηση*
- 3. Δημοκρατική διαδικασία λήψεως αποφάσεων*
- 4. Διανομή κεφαλαίου με προβάδισμα στα μέλη και την εργασία"*

²Giddens A., Κοινωνιολογία, Gutenberg, Αθήνα, 2001, σελ. 111-112

Παράλληλα, ο Defourny διατυπώνει την άποψη ότι η κοινωνική οικονομία αναφέρεται σε ένα ευρύ φάσμα μη κερδοσκοπικών κυρίως δράσεων και πρωτοβουλιών, οι οποίες αποσκοπούν στην παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών για την ικανοποίηση συλλογικών κοινωνικών και οικονομικών αναγκών της τοπικής κοινότητας και των μελών της. Οι δράσεις αυτές αναλαμβάνονται από επιχειρήσεις, φορείς και οργανισμούς, με στόχο τη στήριξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων.

Σύμφωνα με τον Giddens³, η κοινωνική οικονομία αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα των καινοτόμων πτυχών της κοινωνίας που αναδύεται στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και της «ριζοσπαστικοποίησης της νεωτερικότητας».

Στην ελληνική βιβλιογραφία, η κοινωνική οικονομία ορίζεται ως ένα σύνολο πολιτικών που αφορούν κυρίως θέματα απασχόλησης, επιχειρηματικότητας, τοπικής ανάπτυξης και κοινωνικής ένταξης⁴. Ζητήματα όπως η προστασία ευάλωτων ατόμων, η ανεργία, η εκπαίδευση, η πρόνοια, η υγεία, η προστασία του περιβάλλοντος και η τοπική κοινότητα, αποτελούν βασικές παραμέτρους της. Διαμορφώνεται με σκοπό την κάλυψη των αναγκών των αποκλεισμένων ατόμων, κυρίως μέσω της επανένταξης στην αγορά εργασίας και την κοινωνική προστασία τους.

1.2 Τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας

Ενώ λοιπόν η κοινωνική οικονομία βρίσκεται στη μέση της ιδιωτικής και της δημόσιας πρωτοβουλίας, έχει ορισμένα χαρακτηριστικά που κάνουν την μεταξύ τους διαφορά ευδιάκριτη. Καταρχάς, ενώ ο ιδιωτικός τομέας έχει βασικό στόχο την επίτευξη κέρδους, οι φορείς κοινωνικής οικονομίας στοχεύουν και στην επίτευξη ενός κοινωνικού σκοπού τον οποίον έχουν θέσει από την αρχή. Δεύτερον, σε αντίθεση με παρεμφερείς θεσμούς του δημοσίου τομέα, η συμμετοχή στους θεσμούς είναι εθελούσια και αποτελεί προσωπική και αυτόνομη πρωτοβουλία και όχι κατόπιν νομικής ή κρατικής εντολής. Τέλος, η κοινωνική οικονομία, περιλαμβάνει φορείς με νέες μορφές οργάνωσης και της

³Giddens A., Κοινωνιολογία, Gutenberg, , Αθήνα, 2001

⁴Αδάμ Σ. και Παπαθεοδώρου Χ. (2010), «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνικός Αποκλεισμός: Μία κριτική προσέγγιση», Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Μελέτες 8, Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε., Αθήνα, σελ. 25-26

παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών σε τοπικό επίπεδο που στόχο έχουν την παραγωγή και παροχή αγαθών και υπηρεσιών, για την κάλυψη και την εκπλήρωση νέων αναγκών.

Ουσιαστικό στοιχείο στη λειτουργία της κοινωνικής οικονομίας είναι η αποτελεσματική συνεργασία, η αλληλεξάρτηση και η ενεργή συμμετοχή των πολιτών με στόχο την οικονομική ευημερία των τοπικών κοινοτήτων. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι η αμοιβαιότητα⁵ και δραστηριοποιείται ανάμεσα στο κράτος και την αγορά. Ο βαθμός επιτυχίας των δραστηριοτήτων της βασίζεται στα οφέλη που προκύπτουν σε σχέση με τον αριθμό των νέων θέσεων εργασίας που δημιουργούνται, τον αριθμό των ατόμων που συμμετέχουν σε εθελοντικές δράσεις, τα πλεονεκτήματα για τους παραγωγούς και τους χρήστες από την ικανότητα μιας πρωτοβουλίας να παράγει εισόδημα και την προστασία των ευάλωτων ομάδων πληθυσμού⁶. Η κοινωνική οικονομία, είναι εν τέλει μία πολυδιάστατη έννοια. Κινείται ανάμεσα στα ανθρώπινα δικαιώματα, την έννοια του ενεργού πολίτη, την ευέλικτη απασχόληση, την καινοτομία, τις νέες μορφές επιχειρηματικότητας αλλά και τις κοινωνικές δομές, την κοινωνική πρόνοια, την τοπική ανάπτυξη και τις φιλανθρωπικές δράσεις. Οι οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας βασίζονται περισσότερο στην παροχή ποιοτικών υπηρεσιών προς τα μέλη στα οποία αναφέρεται αλλά και προς την κοινωνία παρά στην επιδίωξη κέρδους, έχουν ανεξάρτητη διοίκηση, εφαρμόζουν δημοκρατικές διαδικασίες στη λήψη αποφάσεων και αποδίδουν προτεραιότητα στα άτομα και την εργασία έναντι του κεφαλαίου και της διανομής του εισοδήματος⁷.

Ο λόγος που μέχρι πρόσφατα δεν έχει δοθεί η αρμόζουσα σημασία στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας ως σημαντικό κομμάτι της οικονομικής επιστήμης είναι το ότι επικεντρώνεται στις επιχειρήσεις της ελεύθερης οικονομίας και δεν υπολογίζει την αξία της συμβολής των οργανώσεων της. Η κοινωνική οικονομία όμως, αποτελεί μία πραγματικότητα για την αντιμετώπιση των αναγκών των πολιτών και έχει σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, την ανάπτυξη της τοπικής αλλά και της εθνικής

⁵Τάκης Νικολόπουλος, Δημήτρης Καπογιάννης Εισαγωγή στη κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα, 2013, σελ. 21

⁶Σακελλαρόπουλος Θ. και Οικονόμου Χ. (2007), «Στοχευμένες Μελέτες Ανάπτυξης Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας», Αναπτυξιακή Σύμπραξη «Κοινωνικό Επιχειρείν», Αθήνα, σελ. 16-17

⁷Φεφές Μ. (2007), Ευρωπαϊκοί Θεσμοί Κοινωνικής Οικονομίας, Ο Ευρωπαϊκός Συνεταιρισμός, Σάκκουλας, Αθήνα

οικονομίας. Στις ευρωπαϊκές χώρες τα τελευταία χρόνια, ο όρος κοινωνική οικονομία έχει αρχίσει να χρησιμοποιείται ευρύτερα από την επιστημονική κοινότητα και η σημασία που της προσδίδεται, διαφαίνεται και στη χάραξη πολιτικών, τόσο στα αναπτυσσόμενα, όσο και στα ανεπτυγμένα κράτη.

1.3 Η γέννηση της κοινωνικής οικονομίας

Το πεδίο της κοινωνικής οικονομίας, παρόλο που εμφανίστηκε σαν έννοια ήδη από τον 19ο αιώνα, αποτελεί ακόμα και σήμερα ένα επιστημονικό πεδίο υπό εξέλιξη. Το περιεχόμενο της, βασίζεται στις θεωρίες περί συλλογικής δράσης του κοινωνικού κεφαλαίου και στις αρχές της "κοινωνίας των πολιτών". Σε ένα σύνολο δηλαδή "υπερατομικών και υπερ-οικογενειακών οργανώσεων στόχος των οποίων δεν είναι η επιδίωξη ατομικού ή ιδιωτικού χρηματοοικονομικού συμφέροντος. και δραστηριοποιούνται προς το κοινό καλό (A. Caille, 2011, σ.100).

1.3.1 Θεωρητικές προσεγγίσεις για την κοινωνική οικονομία: οι θεωρίες της συλλογικής δράσης και του κοινωνικού κεφαλαίου

Η **θεωρία της συλλογικής δράσης** ("collective action") παραπέμπει γενικά σε μία διαφορετικού τύπου οργάνωση συμφερόντων από εκείνη του παραδοσιακού κοινωνικού κεφαλαίου. Δεν στηρίζεται πρωτίστως στην οικογένεια (αν και οι οικογενειακές στρατηγικές διεισδύουν και εδώ), αλλά στο ίδιο το συμφέρον των ατόμων. Και δεν έχει σχέση με ταξικές, οριζόντιες διεκδικήσεις όπως εκείνες που έθεταν τα συνδικάτα παλαιότερα. Είναι εμφανέστερη στη δημόσια σφαίρα. Εφαρμόστηκε από τον Mancur Olson για να εξηγήσει την σκληρότητα με την οποία εφαρμοζόταν η οικονομία στον δυτικό κόσμο που είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των επιπέδων ανεργίας και την εμφάνιση προβλημάτων ανταγωνιστικότητας. Συνοπτικά, υποστήριξε ότι η γενικευμένη ορθολογική συμπεριφορά ευνοεί την ανάπτυξη και δράση 'μικρών ομάδων' που μπορούν να οργανώσουν καλύτερα τα μέλη τους. Το αποτέλεσμα μιας τέτοιας διαδικασίας απέχει από ένα κοινωνικά δίκαιο καταμερισμό των ωφελειών και ένα ικανοποιητικό επίπεδο οικονομικής αποτελεσματικότητας. Ας σημειωθεί ότι τέτοιες 'αναδιανεμητικές συμμαχίες'

σχηματίζονται όχι μόνο από τους εργαζόμενους, αλλά και από επιχειρηματίες που ασκούν πιέσεις για μονοπωλιακές ρυθμίσεις. Με δεδομένα, πρώτον, τον πολλαπλασιασμό των οργανώσεων αυτών και, δεύτερον, μια πολιτική που είναι όμηρός τους, το αποτέλεσμα είναι να μειώνεται η προσαρμοστικότητα των οικονομιών όταν οι συνθήκες την απαιτούν (Olson 1991).⁸

Σύμφωνα με τον Ο.Ο.Σ.Α. (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης), ως κοινωνικό κεφάλαιο ορίζονται τα δίκτυα και οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των ανθρώπων και τα οποία μαζί με τους κοινούς κοινωνικούς κώδικες, τις κοινές αξίες και αντιλήψεις, διευκολύνουν τη συνεργασία και προάγουν το κοινωνικό όφελος". Ορίζεται ως η συσσώρευση συλλογικής γνώσης οργανωτικής κουλτούρας, αλληλεγγύης, κοινής εμπιστοσύνης και δημιουργικής θεσμικής λειτουργίας και αναπτύσσει κοινωνικές δεξιότητες. Τα κοινωνικά δίκτυα και ο εθελοντισμός είναι οι βασικοί συντελεστές για την συγκρότησή του. Συμπληρώνει και υποκαθιστά σε μεγάλο βαθμό το οικονομικό κεφάλαιο που είναι απαραίτητο για τις επενδύσεις, δημιουργώντας εμπιστοσύνη στις συναλλαγές και μείωση του κόστους καθώς και πιστοληπτική ικανότητα. Το κοινωνικό κεφάλαιο, επικεντρώνεται στις θετικές πλευρές της κοινωνικότητας και στο πως οι κοινωνικές σχέσεις και άλλες μη υλικές μορφές του κεφαλαίου μπορούν να αποτελέσουν πηγή δύναμης και επιρροής.

Η **θεωρία του κοινωνικού κεφαλαίου** άρχισε να διαδίδεται στις κοινωνικές επιστήμες κατά τη δεκαετία του 1990. Ο κοινωνιολόγος S.Bourdieu ήταν από τους πρώτους που αναφέρθηκε στο κοινωνικό κεφάλαιο ως μία από τις τέσσερις μορφές της έννοιας του κεφαλαίου⁹ Ορίζοντας το κοινωνικό κεφάλαιο, εστιάζει στα οφέλη που προκύπτουν για το άτομο από τη συμμετοχή του σε μία ομάδα, και την απαραίτητη προϋπόθεση της κοινωνικότητας για την απόκτησή του. Ορίζει το κοινωνικό κεφάλαιο ως "το σύνολο των πραγματικών ή συμβολικών ατόμων οι οποίοι συνδέονται με πολλαπλά δίκτυα που διατηρούνται στον χρόνο και συσχετίζονται με θεσμοθετημένες σχέσεις αμοιβαίας

⁸<http://epublishing.ekt.gr> | e-Publisher: EKT | Downloaded at 17/08/2019 14:14:50 | Κοινωνικό κεφάλαιο και συλλογική δράση 125

⁹Στο βιβλίο του The forms of capital το 1985 ο Bourdieu μελετώντας την σύγχρονη έννοια του κεφαλαίου διέκρινε 4 διαφορετικές μορφές: το οικονομικό, το πολιτιστικό, το συμβολικό και το κοινωνικό κεφάλαιο.

αποδοχής και αναγνώρισης"¹⁰. Μέσα από τις κοινωνικές διασυνδέσεις, η πρόσβαση στη γνώση και οι ευκαιρίες που αυτή δημιουργεί, πολλαπλασιάζονται.

Από τους υπολοίπους θεωρητικούς που ασχολήθηκαν με το κοινωνικό κεφάλαιο ξεχωρίζει ο ορισμός του Fukuyama το 1995 που ορίζει τον έννοια ως την ικανότητα των ανθρώπων να εργάζονται συλλογικά σε ομάδες και οργανισμούς για την επίτευξη κοινών σκοπών. Κατά τον Putnam, το κοινωνικό κεφάλαιο, είναι φυσικό επακόλουθο της κοινωνικής δομής. Αναφέρεται στα χαρακτηριστικά ενός οργανισμού ή μιας ομάδας, δηλαδή στην κοινωνική εμπιστοσύνη, τα δίκτυα και τις κανονιστικές ρυθμίσεις οι οποίες διευκολύνουν το συντονισμό και τη συνεργασία για αμοιβαία οφέλη. Υπό αυτή την έννοια, υπάρχουν τρεις βασικές παράμετροι οι οποίες μεγιστοποιούν το κοινωνικό κεφαλαίο:

- Η εμπιστοσύνη, η οποία οικοδομείται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα και διασφαλίζει ότι οι υποχρεώσεις και τα καθήκοντα των μελών θα διεκπεραιωθούν ομαλά.
- Η πληροφορία, η οποία διοχετεύεται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα και τις κανονιστικές ρυθμίσεις και κυρώσεις που επιβάλλονται στα μέλη των δικτύων.
- Η συνεργασία, την οποία εξασφαλίζουν οι ανθρώπινες κοινότητες.

Παρά τις μικρές διαφορές είναι αποδεκτή από όλους, η σύνδεση του όρου με τα κοινωνικά δίκτυα εντός των οποίων αναπτύσσονται πολύπλοκες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις.

1.4 Το ιστορικό πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας

Για να γίνει κατανοητή η σημερινή της μορφή και η ανάπτυξη που έχει παρουσιάσει τα τελευταία χρόνια, θα πρέπει να γίνει πρώτα μία αναφορά στην εξέλιξη της τόσο χρονολογικά, όσο και με βάση την κοινωνία στην οποία διαμορφώθηκε. Όπως υποστηρίζει ο Γεώργιας¹¹, η ιστορική εξέλιξη της κοινωνικής οικονομίας γνώρισε τρεις φάσεις. Η πρώτη φάση περιλαμβάνει την περίοδο από τη γέννηση του τομέα στις αρχές

¹⁰ Σαρρη Κ Τριχοπούλου Α Επιχειρηματικότητα και κοινωνική οικονομία Τζιόλας Θεσσαλονίκη, 2018, σελ 324

¹¹ Γεώργιας Κ., Κοινωνική Οικονομία. Θεωρία, Εμπειρία και Προοπτικές, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2013, σελ. 13

του 19ου αιώνα έως και το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η δεύτερη περίοδος ξεκινάει τη μεταπολεμική περίοδο ταυτόχρονα με την άνοδο του κοινωνικού κράτους, και ολοκληρώνεται την περίοδο της μεγάλης κρίσης του, κατά τη δεκαετία του 1970. Η δεκαετία του 70' σηματοδοτεί και την έναρξη της τρίτης εξελικτικής φάσης, έχοντας ως ισχυρό σημείο αναφοράς την δεκαετία του 1980 έως και σήμερα ειδικά στον ελληνικό κοινωνικοοικονομικό χώρο.

Ο συγκεκριμένος χρονικός διαχωρισμός, δεν σημαίνει ότι πριν την έναρξη της πρώτης φάσης δεν εμφανίζονταν θεσμοί και συλλογικότητες με τα χαρακτηριστικά που προσδίδουμε στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας. Από τον Μεσαίωνα ακόμα, άρχισαν να δημιουργούνται φιλανθρωπικές και μη κερδοσκοπικές οργανώσεις κυρίως στον τομέα της υγείας. Η κοινωνική οικονομία βασίστηκε στις κοινωνικές δυνάμεις και δράσεις του 18ου αιώνα, όπου το κράτος αντικαθιστούσε κυρίως η εκκλησία και η αριστοκρατία, αναλαμβάνοντας δραστηριότητες οι οποίες έθεταν ως στόχο την ανακούφιση της φτώχειας και γενικότερα τη στήριξη του κοινωνικού συνόλου και αναπτύχθηκαν σε εθελοντικές κατά βάση, αλληλέγγυες και φιλανθρωπικές οργανώσεις. Οι πρώτες μορφές των οργανώσεων της ήταν οι συνεταιρισμοί, οι εταιρείες αλληλοβοήθειας, οι σύλλογοι, τα σωματεία, οι ενώσεις και τα ιδρύματα.

Η μεγάλη ανάπτυξη του τομέα της κοινωνικής οικονομίας λαμβάνει χώρα προς τα τέλη του 19ου αιώνα, καθώς αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των οργανώσεων που προέρχονται από πρωτοβουλίες της εργατικής τάξης καθώς η απότομη οικονομική ανάπτυξη σήμανε και την γέννηση σημαντικών εργατικών ζητημάτων (Γεώργιας,). Τόσο στην Αγγλία όσο και στην Γαλλία, παρουσιάζεται μία γενικότερη αναγέννηση του τομέα καθώς οι νέες και δημοκρατικές ιδέες που αναπτύχθηκαν την περίοδο αυτή στις μεγάλες τότε βιομηχανικές πόλεις, έδωσαν νέα πνοή στον τομέα. Η γενικότερη κοινωνικοοικονομική κατάσταση σε συνδυασμό με την κατάρρευση των παλαιότερων θεσμών αλληλεγγύης, προκάλεσε τη μαζική εμφάνιση κοινωνικών κινημάτων που ανέλαβαν την άσκηση κοινωνικής οικονομίας, ιδρύοντας συνδικαλιστικές ενώσεις με πρωταρχικό σκοπό την εκπροσώπηση των τεχνιτών και των εργατών. Την ίδια περίοδο, αναπτύχθηκαν και οργανώσεις με διαφορετικούς στόχους όπως η διασφάλιση των συντάξεων αλλά και παροχής βοήθειας στα μέλη του συλλόγου. Η εκπροσώπηση όμως ήταν από το εργατικό μέτωπο.

1.4.1 Η εξέλιξη της κοινωνικής οικονομίας ως επιστήμη

Η κοινωνική οικονομία (ή τρίτος τομέας ή τρίτο σύστημα ή μη κερδοσκοπικός τομέας ή αλληλέγγυα οικονομία), άρχισε να απασχολεί τον επιστημονικό τομέα στα μέσα της δεκαετίας του 1970 ως ανάγκη διερεύνησης του νέου οικονομικού χώρου που διαμορφωνόταν και των νέων δυνατοτήτων που δημιουργούσε η ανάπτυξη της Οικονομίας. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις που διατυπώθηκαν, διέφεραν όπως αναφέρθηκε ως προς την έννοια, τα κριτήρια, την οριοθέτηση και τη λειτουργία των δραστηριοτήτων του.

Όπως αναφέρθηκε, μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ο όρος κοινωνική οικονομία δεν είχε χρησιμοποιηθεί ως δόκιμος τεχνικός όρος εντός της ακαδημαϊκής κοινότητας ή του πολιτικού βίου. Οι όροι που χρησιμοποιούνταν ως τότε αντανακλούσαν εμπειρίες διαφορετικών κοινωνιών και εστιάζουν σε συγκεκριμένες διαστάσεις, όψεις και παραμέτρους (Lohmann, 1995)¹².

Η έννοια της κοινωνικής οικονομίας έχει και σήμερα διαφορετική σημασία στην ευρωπαϊκή και την Αμερικάνικη κοινωνία. Στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ) προσδιορίζεται ως μη κερδοσκοπικός τομέας. Οι αρχές στις οποίες βασίζεται η λειτουργία των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων είναι η αγαθοεργία, η φιλανθρωπία και ο εθελοντισμός. Στην Ευρώπη προσδιορίζεται ως τρίτο σύστημα και ως κοινωνική οικονομία. Παρατηρείται συχνά η χρήση πέντε βασικών όρων: Τρίτος Τομέας¹³, Τρίτο Σύστημα¹⁴, Μη Κερδοσκοπικός Τομέας¹⁵, Κοινωνική Οικονομία και Αλληλέγγυα

¹²Κώστας Α., Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα. Η συμβολή τους στην Ενίσχυση της Απασχόλησης, την Τοπική Ανάπτυξη και ο ρόλος των Ευρωπαϊκών Θεσμών: Η περίπτωση του Δήμου Καβάλας. Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 2014, σελ. 29

¹³Ο όρος τρίτος τομέας έχει ευρεία αποδοχή από υποστηρικτές των περισσότερων θεωρητικών προσεγγίσεων. Εμφανίζεται σε κείμενα πολιτικής της Ε.Ε. και προέρχεται από τη Γαλλία. Αποτελεί ένα σύνολο πρακτικών οργάνωσης της κοινωνικής και οικονομικής ζωής που δεν μπορούν να ενταχθούν ούτε στο δημόσιο ούτε στον ιδιωτικό τομέα, όπως είναι οι συνεταιρισμοί, οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις και οι εταιρείες αλληλοβοήθειας. Αποσκοπεί στην αναδιανομή του πλούτου από τον τομέα της αγοράς προς τον τρίτο τομέα, που με τη σειρά του συμπληρώνει τον ρόλο του κράτους.

¹⁴Το τρίτο σύστημα είναι μία ευρύτερη έννοια που ενσωματώνει τους όρους και της κοινωνικής οικονομίας και του τρίτου τομέα, και καλύπτει μοντέλα απασχόλησης και συνεργασίας πέρα από τα όρια του κράτους και της αγοράς

¹⁵Ο όρος μη κερδοσκοπικός τομέας συνδέεται με την αγγλοσαξονική παράδοση. Είναι περισσότερο εμπειρικό προσανατολισμένο, δίνει έμφαση στην ιδιωτική πρωτοβουλία έναντι της συλλογικής διάστασης και αποτυπώνει την ιστορικότητα της φιλανθρωπικής και της εθελοντικής παράδοσης σε ΗΠΑ και Μεγάλη Βρετανία. Περιλαμβάνει οργανώσεις με θεσμική, όμως όχι απαραίτητα και νομική υπόσταση, οι οποίες είναι ιδιωτικές, ανεξάρτητες, δε διανέμουν κέρδη και χαρακτηρίζονται από οργανωτική σταθερότητα, αυτοδιαχείριση, αυτοδιοίκηση και εθελοντική συμμετοχή των μελών τους.

Οικονομία χωρίς ωστόσο να υπάρχει κάποιος καθολικά ενιαίος και αποδεκτός εννοιολογικός προσδιορισμός για να περιγράψει την πολυσύνθετη αυτή πραγματικότητα. Και στις δύο περιπτώσεις όμως, κυριαρχούν οι αρχές της αλληλεγγύης, της ισότητας, της δημοκρατικής διοίκησης και της συμμετοχικότητας (Γεώργιας, 2013β:18-19).

Τα τελευταία χρόνια, η ραγδαία ανάπτυξη του θεσμού σε διεθνές επίπεδο, έχει οδηγήσει σε μία προσπάθεια, και στην δημιουργία ενός γενικού κοινού πλαισίου αναφοράς, με σκοπό την αποσαφήνιση και την εγκαθίδρυση του όρου σε επιστημονικό επίπεδο. Στην έκθεση που εκπόνησε το Διεθνές Κέντρο Έρευνας και Πληροφόρησης για τη Δημόσια, Κοινωνική και Συνεργατική Οικονομία (CIRIEC) το 2007, η κοινωνική οικονομία καθορίζεται ως «Ένα σύνολο από ιδιωτικές και οργανωμένες επιχειρήσεις, που λειτουργούν αυτόνομα ως προς τη λήψη αποφάσεων και επιτρέπουν ελεύθερα τη συμμετοχή ενδιαφερομένων ατόμων. Οι επιχειρήσεις αυτές δημιουργήθηκαν για να καλύψουν τις ανάγκες των μελών τους διαμέσου της αγοράς, με την παραγωγή και παροχή προϊόντων και υπηρεσιών αντίστοιχα. Σε αυτές, η διαδικασία λήψης αποφάσεων και η διανομή κερδών ή πλεονασμάτων μεταξύ των μελών δεν συνδέονται άμεσα με το κεφάλαιο ή τις εισφορές των μελών, ενώ τα μέλη αυτά, διαθέτουν από μία ψήφο. Η κοινωνική οικονομία συμπεριλαμβάνει επίσης, ιδιωτικές και δομημένες οργανώσεις, οι οποίες είναι αυτόνομες ως προς τη λήψη αποφάσεων, επιτρέπουν την ελεύθερη συμμετοχή ενδιαφερομένων μερών, προσφέρουν μη εμπορευματικές υπηρεσίες και τα πλεονάσματά τους δεν επιτρέπεται να τα οικειοποιούνται, ελέγχουν ή χρηματοδοτούν».

Σήμερα, εκφράζεται σε διεθνές επίπεδο ότι η κοινωνική οικονομία καλύπτει διάφορες υπηρεσίες όπως υποστήριξη της απασχόλησης, εκπαιδευτικές και συμβουλευτικές δραστηριότητες, επαγγελματική και επιχειρηματική εμπειρία, τοπική ανάπτυξη, πολιτικές σίτισης και στέγασης, κοινωνική αλληλεγγύη, κοινωνική πρόνοια, φροντίδα υγείας, καταναλωτικές υπηρεσίες, προστασία του περιβάλλοντος κ.λπ. Κύρια επιδίωξη των φορέων της δεν είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους, αλλά η ανάπτυξη κοινωνικών ικανοτήτων (π.χ. μέσω της πρόσληψης ή εκπαίδευσης αδύναμων ομάδων πληθυσμού), η ανταπόκριση σε ανάγκες που δεν ικανοποιούνται επαρκώς (π.χ. παροχή φροντίδας των παιδιών, στέγαση για οικογένειες με χαμηλό εισόδημα) και η δημιουργία νέων μορφών ευέλικτης απασχόλησης και κοινωνικής συνοχής (π.χ. αγροτικοί και κοινωνικοί συνεταιρισμοί). Ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας θεωρείται ότι μπορεί να

παράγει αγαθά και υπηρεσίες με σκοπό την ικανοποίηση σημαντικών αναγκών των ατόμων που έχουν ειδικά προβλήματα (όπως για άνεργους και μακροχρόνια άνεργους, άστεγους, άνεργους μετανάστες, εξαρτημένα άτομα, άνεργες μονογονεϊκές οικογένειες, άτομα με αναπηρίες κ.ά.).

1.5 Η έννοια της «Αλληλέγγυας οικονομίας»

Η Αλληλέγγυα οικονομία, αποτελεί έναν ακόμα σχετικά πρόσφατο όρο, άμεσα συνδεδεμένο με την εξέλιξη της κοινωνικής οικονομίας. Η έννοια της αλληλεγγύης συνδέθηκε με την εναλλακτική οικονομία αλλά και με την κοινωνική οικονομία, διαμορφώνοντας συνδυασμούς ορισμών όπως η αλληλέγγυα εναλλακτική οικονομία και η αλληλέγγυα κοινωνική οικονομία. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι Τ. Νικολόπουλος & Δ. Καπογιάννης στο βιβλίο "Εισαγωγή στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία: το μετέωρο βήμα μιας δυναμικότητας", ταυτίζουν την αλληλέγγυα με την κοινωνική οικονομία αναφέροντας στην προσπάθεια ορισμού της έννοιας: *"...Η κοινωνική ή αλληλέγγυα οικονομία είναι η πληθυντική οικονομία, στην οποία αναπτύσσονται δραστηριότητες από συλλογικές πρωτοβουλίες ανθρώπων που παράγουν κοινά αγαθά προς ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών, τις οποίες δεν καλύπτει ούτε τι κράτος, ούτε ο ιδιωτικός τομέας..."*

Η έννοια της οικονομίας της αλληλεγγύης αναπτύχθηκε στη Γαλλία και σε ορισμένες χώρες της Λατινικής Αμερικής κατά το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα, και συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τη σημαντική ανάπτυξη του τρίτου τομέα. Η φιλοσοφία της στηρίχθηκε στη λογική σύμφωνα με την οποία τα αγαθά ιδιαίτερης κοινωνικής σημασίας είναι αγαθά για τα οποία υπάρχει ευρεία κοινωνική και πολιτική συναίνεση ότι είναι ουσιώδη για μία αξιοπρεπή ζωή και πρέπει συνεπώς να είναι διαθέσιμα σε ολόκληρο τον πληθυσμό, ανεξαρτήτως εισοδήματος ή αγοραστικής δύναμης. Συνεπώς, θεωρείται ότι η κυβέρνηση θα πρέπει να προβλέπει την παραγωγή και τη διανομή των αγαθών αυτών, είτε διασφαλίζοντας τη δωρεάν παροχή τους είτε επιδοτώντας τα. ούτως ώστε να διατίθενται σε τιμές πολύ χαμηλότερες από τις τιμές της αγοράς. Την περίοδο της ακμής και της καθιέρωσης του κράτους πρόνοιας, η καθολική πρόσβαση στα πιο σημαντικά από αυτά τα αγαθά ιδιαίτερης κοινωνικής σημασίας, όπως οι υπηρεσίες υγείας και

εκπαίδευσης, διασφαλιζόταν από τις κυβερνήσεις των πλέον ανεπτυγμένων χωρών της Ευρώπης. Τις τελευταίες δεκαετίες, ωστόσο, έχουν προκύψει νέες κοινωνικές ανάγκες οι οποίες δεν καλύπτονται ούτε από τον δημόσιο τομέα, ούτε από τον παραδοσιακό καπιταλιστικό τομέα και οι οποίες επηρεάζουν πολλές ομάδες που διατρέχουν κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού. Η οικονομία της αλληλεγγύης συνενώνει ταυτόχρονα μια σειρά νέων οργανώσεων και νέων πεδίων δράσης. Συγκριτικά με τους κλασικούς παράγοντες της κοινωνικής οικονομίας, έχει τρία ιδιαίτερα χαρακτηριστικά:

- τις κοινωνικές απαιτήσεις που επιχειρεί να καλύψει,
- τους φορείς που στηρίζουν τις πρωτοβουλίες αυτές και
- την εκπεφρασμένη επιθυμία για κοινωνική αλλαγή.

Βασισμένη θεσμικά σε αυτά τα χαρακτηριστικά, η έννοια της οικονομίας της αλληλεγγύης αναπτύχθηκε στη Γαλλία από τη δεκαετία του 1980. Η αλληλέγγυα οικονομία αποτελείται από υπηρεσίες και δραστηριότητες με διττή στόχευση. Αφενός οικονομική, διότι επιχειρούν να δημιουργήσουν οικονομική ανάπτυξη με αμοιβαίο όφελος σε συνδυασμό με πόρους από την αγορά και το κράτος, αφετέρου πολιτική, όπως για παράδειγμα όταν μέλη οργανώσεων επιχειρούν να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν αυτόνομους δημόσιους χώρους¹⁶. Αντιστοιχεί σε μια οικονομία στην οποία η αγορά έχει μεν σημαντικό ρόλο, δεν αποτελεί όμως το σημαντικότερο σκέλος στην οικονομία, η οποία περιστρέφεται γύρω από τρεις πόλους: την αγορά, το κράτος και την αμοιβαιότητα. Οι τρεις αυτοί πόλοι αντιστοιχούν στις αρχές της αγοράς, της αναδιανομής και της αμοιβαιότητας. Η προσθήκη του όρου της αμοιβαιότητας στο πεδίο της οικονομίας, συνδέεται άμεσα με τη δημιουργία ενώσεων. Η αλληλέγγυα οικονομία, σύμφωνα με την ευρωπαϊκή προσέγγιση συνδέοντας τους τρεις πόλους, στοχεύει στη δημιουργία πρωτοβουλιών που λειτουργούν ως υβριδικά σχήματα μεταξύ της οικονομίας της αγοράς, της μη εμπορευματικής και της μη χρηματικής οικονομίας. Διαφέρει από την κλασική οικονομική προσέγγιση για την αγορά και οι πόροι της προέρχονται πολλαπλές πηγές όπως την αγορά (πωλήσεις αγαθών και υπηρεσιών), τον μη εμπορευματικό τομέα (κυβερνητικές επιχορηγήσεις και δωρεές) και τον μη χρηματικό τομέα (εθελοντές). Εκτός της ευρωπαϊκής

¹⁶ Αδάμ Σοφία, Κοινωνική οικονομία και ενεργητικές πολιτικές ένταξης: Αποτελέσματα έρευνας πεδίου σε κοινωνικές επιχειρήσεις εργασιακής ένταξης στην Ελλάδα, INE ΓΣΕΕ, 2012

προσέγγισης, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η λατινοαμερικανική προσέγγιση η οποία δεν εστιάζει τόσο στην σύνδεση με την αγορά αλλά επικεντρώνεται στην ανάπτυξη της έννοιας αυτής ως παγκόσμιας εναλλακτικής λύσης αντί του καπιταλισμού. Παρουσιάζει την οικονομία της αλληλεγγύης ως δύναμη κοινωνικής αλλαγής, φορέα ενός σχεδίου για μια εναλλακτική κοινωνία αντί της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης ¹⁷.

Υπάρχει γενικά ακόμα σύγχυση στον διαχωρισμό των δύο εννοιών καθώς η αλληλέγγυα οικονομία, λειτουργεί σε κοινές γραμμές με την κοινωνική οικονομία, ανάμεσα στην εμπορευματική και τη δημόσια οικονομία, με σκοπό την κάλυψη των υπαρχουσών αναγκών. Αναφέρεται στο σύνολο των υπερατομικών και υπεροικογενειακών οργανώσεων με στόχο το «κοινό καλό», απαλλαγμένη από το ατομικό ή ιδιωτικό χρηματοοικονομικό συμφέρον. Στην αλληλέγγυα οικονομία περιλαμβάνονται κοινωφελείς οργανώσεις οι οποίες είτε προσλαμβάνουν κατά προτεραιότητα άτομα από ευπαθείς ομάδες ή τα βοηθούν να ξεκινήσουν μια δραστηριότητα ή τα υποστηρίζουν να αναπτύξουν μορφές ανταλλαγής, στο πλαίσιο αυστηρών ποιοτικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών κανόνων. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι πρωτοβουλίες της αλληλέγγυας και της κοινωνικής οικονομίας συμπίπτουν. Ενώ όμως στην κοινωνική οικονομία διαπιστώνεται περιορισμός αλλά και νομική διάκριση των φορέων που εντάσσονται, στην αλληλέγγυα οικονομία εντάσσεται ο εθελοντισμός αλλά και πολλές μορφές δικτύων αλληλοβοήθειας. Από τα παραπάνω μπορεί να διαπιστωθεί ότι η εναλλακτικότητα που χαρακτηρίζει την οικονομία της αλληλεγγύης έρχεται σε αντίθεση με την σκληρότητα και την αυστηρότητα της αγοράς και με τη συγκεντρωτική οικονομία υπό τον έλεγχο του κράτους. Στην Ελλάδα, οι φορείς και οι πολιτικές που αναπτύχθηκαν κυρίως μετά την κρίση έχουν χαρακτηριστικά και της κοινωνικής οικονομίας και της αλληλέγγυας οικονομίας. Λόγω λοιπόν της δυσκολίας στην διάκριση των δύο εννοιών αλλά και την καλύτερη αποτύπωση του όρου σύμφωνα πάντα με τα ελληνικά δεδομένα, ο όρος που χρησιμοποιείται είναι Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (ΚΑΛΟ) σε μία

¹⁷Η Κοινωνική οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Σύνοψη της έκθεσης που εκπονήθηκε για την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή από το Διεθνές Κέντρο Έρευνας και Πληροφόρησης για τη Δημόσια, Κοινωνική και Συνεταιριστική Οικονομία (CIRIEC) https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/a_ces11042-2012_00_00_tra_etu_el.pdf (15/5/2019)

προσπάθεια προσαρμογής των αρχών και των ιδανικών των δύο θεσμών στην ελληνική πραγματικότητα

1.6 Η κοινωνική οικονομία στον ελληνικό χώρο

Ιστορικά, πρωτοβουλίες στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας έχουν αναλάβει οι ιδιώτες-ευεργέτες, η εκκλησία, αλλά και ιδιώτες εν γένει. Ο πιο ανεπτυγμένος τομέας της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα είναι κατά κύριο λόγο ο συνεταιριστικός τομέας. Οι συνεταιρισμοί αρχικά ήταν κυρίως αγροτικοί αλλά εν συνεχεία αναπτύχθηκαν και εδραιώθηκαν και άλλων μορφών, όπως διάφορων αγαθών καταναλωτικοί συνεταιρισμοί, οι γυναικείοι συνεταιρισμοί, οι οποίοι έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη γυναικεία χειραφέτηση, οι πιστωτικοί κ.ά. Το 1915, έγινε η εισαγωγή του πρώτου νόμου περί συνεταιρισμών (νόμος 602/1915) και έχει σημασία να αναφερθεί ότι συνοδεύτηκε από ειδική υπηρεσία με σκοπό «την καθοδήγηση της οργάνωσης και της λειτουργίας [των συνεταιρισμών] και...τη διαφώτιση του αγροτικού πληθυσμού με σκοπό την εδραίωση και τη διάδοση του θεσμού...» (Κλήμη-Καμινάρι & Παπαγεωργίου, 2010,96). Η ανάπτυξη των συνεταιρισμών έκτοτε ήταν ραγδαία φθάνοντας τους 3.000 κατά τη δεκαετία του 1930.

Ο πρώτος μεγάλος ελληνικός συνεταιρισμός δημιουργήθηκε στην Θεσσαλία, και συγκεκριμένα στο χωριό Αμπελάκια το 1778. Τότε οι οικογένειες της περιοχής αποφάσισαν από κοινού να ιδρύσουν μία επιχείρηση με κοινούς στόχους και συμφέροντα για όλα τα μέλη της. Η "*Κοινή Συντροφιά και Αδελφότης των Αμπελακίων*" όπως ονομάστηκε, θεωρείται ο πρώτος συνεταιρισμός παγκοσμίως και κινήθηκε στις αρχές της κοινωνικής οικονομίας καθώς βασικοί στόχοι του ήταν εξασφάλιση παροχών υγείας, η ανταπόδοση προς τη κοινότητα και η βοήθεια προς τους απόρους.

Οι μορφές συνεταιρισμού είχαν από τα πρώτα χρόνια δημιουργίας τους μεγάλο αντίκτυπο στην ελληνική κοινωνία καθώς βασική τους αρχή ήταν όπως αναφέρθηκε το κοινό καλό. Τόσο στα Αμπελάκια, όπως και σε άλλες περιοχές που δημιουργήθηκαν αγροτικοί - και όχι μόνο - συνεταιρισμοί όπως τα Ζαγοροχώρια και η Μοσχόπολη (αλλά και σε άλλες περιοχές), αναπτύχθηκαν πρωτοβουλίες με κύρια χαρακτηριστικά την κοινή πολιτιστική ταυτότητα, τη γλώσσα και τη θρησκευτική πίστη, οι οποίες και έπαιξαν

σημαντικό ρόλο στην αναδόμηση και την ανάπτυξη της Νέας Ελλάδας¹⁸.

Η ανάκαμψη του συνεταιρισμού στην Ελλάδα ξεκινάει στη μεταπολεμική περίοδο. Συγκεκριμένα, από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα οι συνεταιρισμοί ανακτούν τη δύναμή τους μετά τις μεγάλες απώλειες που είχαν υπάρξει λόγω της γερμανικής κατοχής και των πολιτικών εξελίξεων. Παρά τους περιορισμούς που υφίστανται κατά την δικτατορία, οι βοηθητικές πολιτικές των μεταδιδακτορικών κυβερνήσεων ενίσχυσαν τη δράση τους, και όπως παρατηρεί ο Κασσαβέτης, «για πρώτη φορά οι παραγωγοί αγρότες άρχισαν να ελέγχουν, μερικώς και σε βάση ανταγωνιστική και συμπληρωματική με τις κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, τμήμα ορισμένων προϊόντων» (Κασσαβέτης, 2001).

Οι συνεταιρισμοί, που αποτελούν τον κύριο κορμό της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα, λειτουργούν κυρίως ως επιχειρήσεις, καθώς παράγουν και διαθέτουν στην αγορά προϊόντα ή υπηρεσίες. Πέραν των αγροτικών συνεταιρισμών, αναπτύχθηκαν κυρίως μετά τη δεκαετία του 1970, οι καταναλωτικοί και οι αστικοί συνεταιρισμοί.

1.6.1 Η ιδιάζουσα ελληνική περίπτωση

Μέχρι και πρόσφατα, η κοινωνική οικονομία δεν ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη στην Ελλάδα με εξαίρεση τον τομέα του συνεταιρισμού και την ισχνή παρουσία της εθελοντικής δράσης. Λαμβάνοντας υπόψιν τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας και το πόσο χρήσιμη και ωφέλιμη θα ήταν η εγκαθίδρυση της κοινωνικής οικονομίας για την κοινωνία, μπορούμε να πούμε ότι η αργή ανάπτυξή της αποτελεί ένα ιδιόμορφο φαινόμενο το οποίο έχει απασχολήσει διάφορους μελετητές της χώρας.

Εμβαθύνοντας όμως λίγο παραπάνω στη κοινωνικό οικονομική ιστορία της χώρας μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το συγκεκριμένο γεγονός δεν είναι τυχαίο. Είναι απόρροια μιας σειράς παραγόντων τα οποία τόσο μεμονωμένα όσο και σε συνδυασμό το ένα με το άλλο έχουν συμβάλλει σε αυτήν την καθυστέρηση. Ο πρώτος και κύριος παράγοντας, έχει

¹⁸Για παράδειγμα, με χρήματα συνεταιρισμών και με τη συμβολή μεγάλων ευεργετών του ελληνισμού, συστήθηκαν η Εθνική Τράπεζα, το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, η Σχολή Ευελπίδων, η Γεννάδιος Σχολή, το Νοσοκομείο Ευαγγελισμός, το Ζάππειο Μέγαρο, το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο κ.ά. (Ντάσιος Ν, «Η συμβολή του Τρίτου Τομέα στην τοπική ανάπτυξη», στο: Κ. Γεώργιας (επιμ.), Κοινωνική Οικονομία. Θεωρία, Εμπειρία και Προοπτικές, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2013, 182-183).

να κάνει με την ύπαρξη ενός αδύναμου κράτους που είναι αντιμέτωπο με μια αδύναμη κοινωνία πολιτών. Ένας δεύτερος σημαντικός παράγοντας είναι ο ιδιάζων και αρκετά αργός τρόπος ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα. Η αργοπορία αυτή βέβαια οφείλεται στις σημαντικές και σοβαρές αλλαγές που λάμβαναν χώρα στο ελληνικό χώρο την περίοδο όπου το κράτος πρόνοιας ευδοκίμωσε στην υπόλοιπη Ευρώπη. Οι βασικοί αυτοί λόγοι ήταν η στρατιωτική δικτατορία που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1960, η οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970 που είχε ως συνέπεια την άσκηση περιοριστικών δημοσιονομικών πολιτικών, οι περιορισμένες δυνατότητες των παραδοσιακών τομέων -ιδιωτικού και δημοσίου- στην παραγωγή νέων θέσεων εργασίας και η αναζήτηση νέων μορφών οργάνωσης της κοινωνικής προστασίας¹⁹. Υπήρχε βέβαια η ανάγκη για την δημιουργία θεσμών με σκοπό την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, την κάλυψη κοινωνικών αναγκών καθώς και την παροχή συμπληρωματικών αγαθών και υπηρεσιών. Η Ελλάδα όμως, είναι από τις χώρες στις οποίες, η ανάγκη για κοινωνική προστασία και κοινωνική αλληλεγγύη καλύπτονταν κυρίως από άτυπα αλλά ισχυρά οικογενειακά δίκτυα που λειτουργούσαν ως «δίκτυ ασφαλείας»²⁰, σε ορισμένους εθελοντικούς και μη κυβερνητικούς οργανισμούς, σε τοπικούς συλλόγους και σωματεία. Σημαντική θέση είχαν τέλος οι οργανώσεις της Εκκλησίας²¹.

Ένας ακόμα σημαντικός κατασταλτικός παράγοντας, υπήρξε και ο κυρίαρχος ρόλος που είχαν τα κόμματα στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή²². Η κομματοκρατία και η διαφθορά που αυτά υποστήριζαν είχαν αρνητική επιρροή στην ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας και συνεπώς και της κοινωνικής οικονομίας. Επίσης η, άνοδος του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία παρουσίασε περισσότερα προβλήματα. Η «παράλληλη άσκηση οικονομικής και πολιτικής του κράτους μέσω των συνεταιρισμών, η δημιουργία πρόσθετων αλλά μη παραγωγικών θέσεων εργασίας, η έλλειψη σταθερών κριτηρίων για

¹⁹ Φεφές Μιχάλης, Ευρωπαϊκοί θεσμοί κοινωνικής οικονομίας: ο ευρωπαϊκός συνεταιρισμός, Σάκκουλας, Αθήνα, 2007

²⁰ Μουσούρου Λ., Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2004

²¹ Χρυσάκης Μ., Ζιώμας Δ., Καραμητοπούλου Ντ., Χατζαντώνης Δ. (2002), Προοπτικές Απασχόλησης Στον Τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Σάκκουλας, Αθήνα, σελ. 45-46

²² Κωνσταντίνος Δ. Γεώργας Η πρόκληση της κοινωνικής οικονομίας και η συμβολή της στο Ελληνικό παραγωγικό μοντέλο του μέλλοντος, 2018

τις επενδυτικές δραστηριότητες»²³ καθώς και η έντονη πολιτικοποίηση-κομματικοποίηση της δραστηριότητάς τους είχαν αρνητικά αποτελέσματα στην ανάπτυξή τους.

Τα τελευταία χρόνια, η ίδια η ανάπτυξη των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων φαίνεται να έχει επηρεαστεί από τους παράγοντες και τα δεδομένα που επιδρούσαν και παλιότερα σε άλλους φορείς της κοινωνικής οικονομίας, δημιουργώντας μία ανασφάλεια για τη μορφή που θα λάβει η ανάπτυξη του συγκεκριμένου τομέα.

Οι Σακελλαρόπουλος & Οικονόμου²⁴ σε έρευνα που πραγματοποίησαν το 2007 αποδίδουν την υστέρηση της κοινωνικής οικονομίας και στις δυσμενείς για τις κοινωνικές επιχειρήσεις νομικές δομές, την διστακτικότητα των κυβερνήσεων αναφορικά με πολιτικές πρωτοβουλίες που ενδιαφέρουν την κοινωνική επιχειρηματικότητα, τις παραδοσιακές αδυναμίες της κοινωνίας των πολιτών, την έλλειψη πρωτοβουλιών για την τοπική ανάπτυξη, την απουσία ενιαίου θεσμικού πλαισίου, την απουσία ολοκληρωμένων συστημάτων υποστήριξης. Ιδιαίτερος επισημαίνουν το ζήτημα των πελατειακών σχέσεων που επηρέασε και τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα και που ευνόησε συγκεκριμένου τύπου ενσωματώσεις στο πολιτικό σύστημα καταπατώντας την αποστασιοποίηση που θα έπρεπε να κρατάνε.

Με βάση όσα αναφέρθηκαν, η καθυστέρηση που σημείωσε η κοινωνική οικονομία και η ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελληνική κοινωνία είναι δικαιολογημένη. Η σημερινή μάλιστα άνθιση που παρουσιάζει έχει ίσως να κάνει με το γεγονός ότι δεν γίνεται προσπάθεια προσαρμογής στα παλιά ελληνικά δεδομένα αλλά οφείλεται περισσότερο στα ευρωπαϊκά πρότυπα και τις επιδράσεις που μας μετέδωσαν.

²³Κασσαβέτης Δ. (2013), «Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα», στο: Κ.Γεώργας (επιμ.), Κοινωνική Οικονομία. Θεωρία, Εμπειρία και Προοπτικές, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα:45-81

²⁴Σακελλαρόπουλος Θ. και Οικονόμου Χ. (2007), «Στοχευμένες Μελέτες Ανάπτυξης Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας», Αναπτυξιακή Σύμπραξη «Κοινωνικό Επιχειρείν»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ – **ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ**

2.1 Ο ορισμός της κοινωνικής επιχείρησης

Οι φορείς και οι οργανισμοί που ανήκουν στο ευρύ πεδίο της κοινωνικής οικονομίας αποτελούν -ειδικά στον ευρωπαϊκό χώρο- σημαντικά στοιχεία για την κοινωνικοοικονομική αλλά και για την πολιτική ιστορία. Παρότι η κοινωνική οικονομία όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο εμφανίστηκε ήδη από τον 19ο αιώνα, η αναγνώριση της ως σύνολο διακριτών οικονομικών φορέων έγινε αρκετά πρόσφατα. Μεταξύ των φορέων που ανήκουν στο φάσμα της κοινωνικής οικονομίας, η κοινωνική επιχείρηση, αποτελεί την νεότερη και η βασικότερη μορφή έκφρασης της κοινωνικής οικονομίας και η ανάπτυξή της είναι ταχύτερη τα τελευταία ειδικά χρόνια της οικονομικής ύφεσης τόσο στην Ελλάδα όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η κοινωνική επιχείρηση, πέρα της μεταξύ τους σύνδεσης, δεν παύει να αποτελεί παρακλάδι της γενικότερης έννοιας της επιχειρηματικότητας. Εκφράζεται λοιπόν, μέσα από την εφαρμογή επιχειρηματικών αρχών, είτε αυτό γίνεται με κερδοσκοπικό είτε με μη κερδοσκοπικό τρόπο. Σύμφωνα με τον ορισμό του ΟΟΣΑ το 1999, *"η κοινωνική επιχείρηση ορίζεται ως κάθε ιδιωτική δραστηριότητα που διεξάγεται προς το δημόσιο συμφέρον. που οργανώθηκε με την επιχειρηματική στρατηγική, αλλά της οποίας κύριος σκοπός δεν είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους, αλλά η επίτευξη ορισμένων οικονομικών και κοινωνικών στόχων, και η οποία έχει την ικανότητα για την εύρεση καινοτόμων λύσεων στα προβλήματα του κοινωνικού αποκλεισμού και της ανεργίας"*.

Σαν κλάδος, δραστηριοποιείται συνήθως στο τοπικό εμπόριο, την κοινοτική οικονομική ανάπτυξη, τις μικροπιστώσεις σε αλληλέγγυα βάση και σε δράσεις βιώσιμης ανάπτυξης. Αποτελεί δραστική λύση στα προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και των νέων αναγκών που αναδύονται σε τοπικό επίπεδο για την ενσωμάτωση και απασχόληση ατόμων που ανήκουν στις ευάλωτες κοινωνικά ομάδες. Σε επιστημονικό επίπεδο, οι ορισμοί για την κοινωνική επιχείρηση είναι πολλοί και διαφορετικοί και

διακρίνονται ως προς την προσοχή που δίνουν²⁵:

1. στο είδος δραστηριότητας που αναπτύσσει η κοινωνική επιχείρηση
2. στα χαρακτηριστικά των ιδρυτών ή των μελών
3. στην πηγή χρηματοδότησης, πόρων και τις διαδικασίες οι οποίες ακολουθούνται
4. στους στόχους και τον κοινωνικό αντίκτυπο της επιχείρησης.

Όλοι οι ορισμοί παρά τον διαφορετικό προσανατολισμό τους έχουν ένα κοινό: τη προσήλωση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων.

Σύμφωνα με τον Defourny, ο οποίος έχει αναδείξει πολύ τα τελευταία χρόνια τον κλάδο της κοινωνικής οικονομίας στον επιστημονικό τομέα, οι κοινωνικές επιχειρήσεις είναι αποτέλεσμα ανάληψης πρωτοβουλιών από πολίτες, έχουν σκοπό το όφελος των μελών της κοινότητας και η ύπαρξη οικονομικών συμφερόντων είναι περιορισμένη. Χαρακτηρίζονται από τη συμμετοχή και εθελοντών στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, την αυτόνομη λειτουργία τους, την ανάπτυξη νέων ευέλικτων και εναλλακτικών μορφών απασχόλησης, την ανταγωνιστικότητά τους, την ανάληψη οικονομικού κινδύνου και τη συνεχή κοινωνική και οικονομική τους δραστηριότητα. "...η κοινωνική επιχείρηση αποτελείται από «μορφώματα» τα οποία δημιουργούνται «εκ του μηδενός», με σκοπό να αναπτύξουν μια νέα μορφή επιχειρηματικότητας, η οποία δραστηριοποιείται ανάμεσα στους συνεταιρισμούς και τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις.”²⁶

Από τους πιο νέους ορισμούς είναι του Daya το 2014 σύμφωνα με τον οποίο: *"Κοινωνικές επιχειρήσεις νοούνται αυτές που άμεσα εμπλέκονται στην παραγωγή ή και πώληση αγαθών και υπηρεσιών για το διττό σκοπό, αφενός δημιουργίας εισοδήματος και αφετέρου την επίτευξη κοινωνικών, πολιτισμικών και περιβαλλοντικών σκοπών (Daya, 2014, σ. 120-121)."* Ο ορισμός αν και περιεκτικός εκφράζει την κοινωνική οικονομία του σήμερα αναφέροντας τόσο τον διττό σκοπό των επιχειρηματιών, δηλαδή το κέρδος και τον κοινωνικό σκοπό τον οποίον πρέπει να πετύχουν, όσο και την παραδοχή των δραστηριοτήτων των οποίων καλούνται να καλύψουν στην εποχή μας, οι οποίες δεν

²⁵ Ολίβια Κυριακίδου, Ελένη Σαλαβού, Κοινωνική επιχειρηματικότητα. Αθήνα: Rosili, 2014, σελ. 33

²⁶ Μητροσύλη Μ. (2007), Μελέτη του θεσμικού και νομικού πλαισίου του τομέα της Κοινωνικής - Αλληλέγγυας Οικονομίας, Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), σελ. 22-23

αφορούν μόνο την ανακούφιση των ευπαθών κοινωνικά ομάδων, αλλά προσανατολίζονται και σε πολιτισμικές και περιβαλλοντικές πολιτικές.

Επομένως γίνεται αντιληπτό ότι βασικό χαρακτηριστικό των αρχών της κοινωνικής επιχείρησης είναι η επιδίωξη του κοινωνικού συμφέροντος. Αυτό πραγματώνεται μέσα από τη χρήση μεθόδων και επιχειρηματικών αρχών και τη δύναμη της αγοράς προκειμένου να προωθηθούν κοινωνικοί, περιβαλλοντικοί και ανθρωπιστικοί σκοποί. Είναι επιχειρήσεις που λειτουργούν προκειμένου να καταπολεμήσουν κοινωνικά προβλήματα, να βελτιώσουν τοπικές κοινότητες, τις πιθανότητες ανθρώπων στην ζωή καθώς επίσης και το περιβάλλον. Πραγματοποιούν έσοδα πωλώντας προϊόντα ή υπηρεσίες στην ανοικτή αγορά, επενδύοντας ξανά τα όποια έσοδα στην εν λόγω επιχείρηση ή την τοπική κοινότητα. Ως εκ τούτου με τα κέρδη των κοινωνικών επιχειρήσεων ωφελείται η κοινωνία. Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του όρου, φαίνεται πως η κοινωνική επιχειρηματικότητα, μπορεί να απεικονιστεί ως μια περίπλοκη πολυδιάστατη έννοια η οποία περιέχει τρεις βασικές διαστάσεις. Την **επιχειρηματική διάσταση** όπου εκφράζεται μέσα από την συνεχή οικονομική δραστηριότητα που ασκούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις είτε στα πλαίσια τακτικής εμπορικής δραστηριότητας, είτε μη τακτικά στα πλαίσια αυτοχρηματοδότησης. Τη **κοινωνική διάσταση**, την αφοσίωση δηλαδή των επιχειρήσεων αυτών σε ένα βασικό κοινωνικό στόχο, κάτι που αποτελεί μία από τις σημαντικότερες διαφορές τους από τις καθαρά κερδοσκοπικές επιχειρήσεις. Τέλος την **διάσταση της διακυβέρνησης** καθώς η οργάνωση τους χαρακτηρίζεται από την αυτονομία και την δημοκρατική λήψη αποφάσεων αλλά και καθορισμό ορίων για την διανομή κερδών ή των περιουσιακών στοιχείων.

2.1.1 Θεωρητικές προσεγγίσεις για την κοινωνική επιχειρηματικότητα

Ο όρος «κοινωνική επιχειρηματικότητα» εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1990 στις αγγλοσαξονικές χώρες. Στην διεθνή βιβλιογραφία, μπορούν να εντοπισθούν δύο βασικές προσεγγίσεις ως προς την κοινωνική επιχειρηματικότητα: η αγγλοαμερικανική προσέγγιση και η προσέγγιση της ηπειρωτικής Ευρώπης.

Η αγγλοαμερικανική προσέγγιση περιλαμβάνει αντίθετα μεταξύ τους ρεύματα που ορίζουν με διαφορετικό τρόπο τη σφαίρα της κοινωνικής επιχείρησης. Εκφράζουν τόσο

εκείνους που θεωρούν ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποτελούν τις εταιρείες της αγοράς που αντιστοιχούν στις κερδοσκοπικές οργανώσεις που υπηρετούν κοινωνικούς σκοπούς, όσο και εκείνους για τους οποίους η κοινωνική επιχείρηση επικεντρώνεται αποκλειστικά στην κοινωνική καινοτομία και την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών, ανεξαρτήτως της μορφής ιδιοκτησίας της επιχείρησης.

Στην Ευρώπη, η προσέγγιση για τις κοινωνικές επιχειρήσεις είναι βασισμένη στις μελέτες και τις προτάσεις του δικτύου EMES. Σύμφωνα με το δίκτυο, οι φορείς αυτοί είναι αποτέλεσμα της συλλογικής επιχειρηματικότητας στη σφαίρα της κοινωνικής οικονομίας και καθορίζονται με βάση την οικονομική διάσταση, τη κοινωνική και τη διάσταση της διοικητικής τους διάρθρωσης. Στο πλαίσιο της ίδιας πρωτοβουλίας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όρισε και αναγνώρισε τις κοινωνικές επιχειρήσεις ως υποομάδα και παράγοντα της κοινωνικής οικονομίας.

2.2 Οι κατηγορίες των κοινωνικών επιχειρήσεων

Η ίδια ποικιλία που συναντάται στην ανεύρεση ενός καθολικού ορισμού για την κοινωνική επιχειρηματικότητα, συναντάται και στην κατηγοριοποίηση των επιχειρήσεων. Τα βασικά κριτήρια για το διαχωρισμό είναι ο σκοπός που υπηρετεί η κάθε επιχείρηση, τα μέλη που την αποτελούν και το εργατικό δυναμικό και ο ρόλος του κέρδους σε αυτήν. Ένας από τους πιο δημοφιλείς διαχωρισμούς - και που κατά τη γνώμη μου ανταποκρίνεται καλύτερα στην ελληνική περίπτωση - είναι αυτός από τους J.G.Dees, J. Emerson και P. Economy στο βιβλίο: "Enterprising nonprofits: a toolkit for social entrepreneurs "το 2001²⁷. Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση αυτή, οι κοινωνικές επιχειρήσεις διαχωρίζονται σε τρεις βασικές κατηγορίες: τις **καθαρά φιλανθρωπικές οργανώσεις**, τις **υβριδικές οργανώσεις** και τις **καθαρά εμπορικές οργανώσεις**. Η συγκεκριμένη προσέγγιση, χρησιμοποιεί πέντε βασικά κριτήρια για αυτόν τον διαχωρισμό:

1. Τα κίνητρα, τις μεθόδους και τους στόχους της επιχείρησης
2. Την οικονομική σχέση της επιχείρησης με τα άτομα στα οποία απευθύνεται και τα οποία

²⁷ Ολίβια Κυριακίδου, Ελένη Σαλαβού, Κοινωνική επιχειρηματικότητα . Αθήνα : Rosili, 2014, σελ. 63

επωφελούνται από αυτήν

3. η προέλευση και αύξηση του εταιρικού κεφαλαίου
4. η συγκρότηση του εργατικού δυναμικού
5. η σχέση της επιχείρησης με τους προμηθευτές

Οι **καθαρά φιλανθρωπικές οργανώσεις** έχουν βασικό στόχο την κοινωνική τους αποστολή και την προώθηση των κοινωνικών της αξιών. Οι επωφελούμενοι από αυτήν, λαμβάνουν τις υπηρεσίες χωρίς κάποιο χρηματικό αντίτιμο. Το κεφάλαιο της επιχείρησης συγκεντρώνεται από δωρεές και οι προμηθευτές προσφέρουν χορηγίες. Τέλος, το εργατικό δυναμικό αποτελείται από εθελοντές. Οι **υβριδικές οργανώσεις** παρουσιάζουν μία ισορροπία μεταξύ των κοινωνικών και των εμπορικών τους στόχων. Οι ομάδες στις οποίες απευθύνεται πληρώνουν επιδοτούμενες ή μειωμένες τιμές για τα προσφερόμενα προϊόντα και τις υπηρεσίες. Όσον αφορά το κεφάλαιο αυτό μπορεί να προέλθει και από δανεισμό με ευνοϊκούς όρους, κάτω από την τιμή της αγοράς. Οι προμηθευτές προσφέρουν σε αυτού του είδους τις επιχειρήσεις ειδικές τιμές ή και δωρεές. Τέλος το εργατικό δυναμικό μπορεί να αποτελείται τόσο από εθελοντές όσο και από μισθωτούς. Με λίγα λόγια, στοχεύουν στην δημιουργία τόσο κοινωνικής αξίας, όσο και κέρδους.

Τέλος, οι **καθαρά εμπορικές επιχειρήσεις**, προσανατολίζονται περισσότερο στην αγορά, διατηρώντας έναν πιο επιχειρηματικό χαρακτήρα. Οι καταναλωτές και οι ευεργετούμενοι πληρώνουν για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες σε δίκαιες τιμές αλλά χωρίς κάποια επιπλέον διευκόλυνση. Η συλλογή του κεφαλαίου γίνεται σε κανονικές τιμές αγοράς. Στην ίδια λογική, οι προμηθευτές χρεώνουν σε τιμές αγοράς. Τέλος οι επιχειρήσεις αυτές απασχολούν έμμισθο προσωπικό.

2.3 Τα είδη των κοινωνικών επιχειρήσεων

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις ταξινομούνται περαιτέρω ανάλογα με το πεδίο δραστηριοποίησής τους (Gough et al., 2006· Noya, 2006· Nyssens, 2006)²⁸ σε:

²⁸Γάκης Νικολόπουλος, Δημήτρης Καπογιάννης, «Εισαγωγή στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία» Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων, 2014

- Κοινωνικές επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας (παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, υγείας, πρόνοιας, πολιτισμού, περιβάλλοντος κ.λπ.),
- Κοινωνικές επιχειρήσεις εργασιακής ένταξης ατόμων που απειλούνται ή βιώνουν συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού (Work Integration Social Enterprises),
- Κοινωνικές επιχειρήσεις τοπικής ανάπτυξης (δραστηριότητες με στόχο την ανάπτυξη της κοινότητας),
- Επιχειρήσεις ηθικού ή/και αλληλέγγυου εμπορίου (άμεση σύνδεση παραγωγών και καταναλωτών με στόχο την εξασφάλιση ευνοϊκών όρων προμηθειών για τους πρώτους και καλής ποιότητας προϊόντων για τους δεύτερους).

Στην Ελλάδα, με βάση τις τελευταίες εξελίξεις αλλά και την προϊστορία της χώρας πάνω στον συγκεκριμένο τομέα, παρουσιάζονται κυρίως οι παρακάτω τύποι κοινωνικών επιχειρήσεων:

1. Γυναικείοι και Αγροτικοί συνεταιρισμοί
2. Αστικοί συνεταιρισμοί
3. Προστατευμένα Παραγωγικά Εργαστήρια
4. Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (ΚΟΙΣΠΕ) και Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης²⁹
5. Αστικά Σωματεία
6. Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
7. Εταιρίες Περιορισμένης Ευθύνης με Χαρακτηριστικά Κοινωνικής Οικονομίας
8. Οποιοδήποτε άλλο μη μονοπρόσωπο νομικό πρόσωπο, εφόσον σωρευτικά:
 - i. Αναπτύσσει δραστηριότητες συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας,
 - ii. Μεριμνά για την πληροφόρηση και τη συμμετοχή των μελών του και εφαρμόζει δημοκρατικό σύστημα λήψης αποφάσεων, σύμφωνα με την αρχή ένα μέλος μία ψήφος, ανεξάρτητα από τη συνεισφορά κάθε μέλους.

²⁹Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, οι οποίες διακρίνονται σε δύο υποκατηγορίες: i) Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων, οι οποίες επιδιώκουν την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή, των ατόμων που ανήκουν στις Ευάλωτες Κοινωνικές Ομάδες. Ποσοστό 30% κατ' ελάχιστον των μελών και των εργαζομένων στις επιχειρήσεις αυτές ανήκουν υποχρεωτικά σε αυτές τις κατηγορίες. ii) Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων, οι οποίες επιδιώκουν την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή των ατόμων που ανήκουν στις Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού. Ποσοστό 50% κατ' ελάχιστον των μελών και των εργαζομένων στις επιχειρήσεις αυτές ανήκουν υποχρεωτικά σε αυτές τις κατηγορίες.

- iii. Το καταστατικό του προβλέπει περιορισμούς στη διανομή κερδών
- iv. Εφαρμόζει σύστημα σύγκλισης στην αμοιβή της εργασίας,
- v. Αποβλέπει στην ενδυνάμωση των οικονομικών δραστηριοτήτων του και τη μεγιστοποίηση της παραγόμενης κοινωνικής ωφέλειας μέσω της οριζόντιας και ισότιμης δικτύωσης με άλλους φορείς ΚΑΛΟ³⁰.
- vi. Δεν έχει ιδρυθεί και δεν διοικείται άμεσα ή έμμεσα από Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) ή Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) α΄ ή β΄ βαθμού ή από άλλο νομικό πρόσωπο του ευρύτερου δημόσιου τομέα.

2.3.1 Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (ΚΟΙΣΠΕ)

Οι **Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (ΚΟΙΣΠΕ)** και Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης αποτελεί στην Ελλάδα μία ιδιαίτερη κατηγορία σχετικά νέα, παρουσιάζοντας όμως ραγδαία αύξηση ιδίως μετά τις τελευταίες νομοθετικές αλλαγές. Σύμφωνα με το σχετικό κανονισμό:

- Μια Κοιν.Σ.Επ. πρέπει να διαθέτει τουλάχιστον πέντε μέλη ή επτά μέλη για τις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης
- Τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. μπορεί να είναι είτε φυσικά πρόσωπα, είτε φυσικά και νομικά πρόσωπα. Η συμμετοχή των νομικών προσώπων στην Κοιν.Σ.Επ. δεν μπορεί να υπερβαίνει το ποσοστό του 1/3 των μελών της
- Δεν μπορούν να συμμετέχουν ως μέλη Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
- Δεν μπορούν να συμμετέχουν ως μέλη ΝΠΔΔ που υπάγονται σε ΟΤΑ με εξαίρεση τις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης και υπό την προϋπόθεση ύπαρξης προηγούμενης έγκρισης από τον φορέα που εποπτεύει το ΝΠΔΔ
- Κάθε μέλος πρέπει να διαθέτει τουλάχιστον μία υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα και έως πέντε προαιρετικές συνεταιριστικές μερίδες
- Όλα τα μέλη έχουν δικαίωμα μιας ψήφου ανεξάρτητα από τον αριθμό των συνεταιριστικών μερίδων που διαθέτουν
- Κάθε μέλος της Διοικούσας Επιτροπής είναι υποχρεωτικά και μέλος της επιχείρησης

³⁰Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας

- Μόνη η συμμετοχή ενός φυσικού προσώπου με την ιδιότητα μέλους – εταίρου, σε Κοιν.Σ.Επ., δεν του προσδίδει εμπορική ιδιότητα και δε δημιουργεί ασφαλιστικές ή φορολογικές υποχρεώσεις
- Μέλος μίας Κοιν.Σ.Επ. δεν μπορεί να μετέχει σε άλλη Κοιν.Σ.Επ. με ίδια δραστηριότητα
- Το ποσοστό των ακαθαρίστων εσόδων από τις δραστηριότητες της Κοιν.Σ.Επ. που προέρχεται από Ν.Π.Δ.Δ. και Ο.Τ.Α. δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει το 65% των συνολικών εσόδων της επιχείρησης, υπολογιζόμενου σε τριετή βάση. Από την πρόβλεψη του προηγούμενου εδαφίου, εξαιρούνται οι Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης της περίπτωσης α΄ της παραγράφου 2.
- Τα κέρδη της Κοιν.Σ.Επ. διανέμονται στα μέλη της, εκτός αν τα μέλη αυτά είναι και εργαζόμενοι σε αυτή

Όσον αφορά το τελευταίο κριτήριο, δηλαδή τα κέρδη μίας ΚΟΙΝΣΕΠ, η νομοθεσία παρουσιάζει και εδώ ορισμένους κανονισμούς. Καταρχάς, για την έναρξη της επιχείρησης, απαιτείται ένα συγκεκριμένο κεφάλαιο. Επιπλέον, το 5% των κερδών αποταμιεύεται για τον σχηματισμό τακτικού αποθεματικού. Δεύτερον, το 35% διανέμονται στους εργαζομένους της επιχείρησης, εκτός αν τα 2/3 των μελών της Γενικής Συνέλευσης του Φορέα αποφασίσουν αιτιολογημένα τη διάθεση μέρους ή όλου του ποσοστού αυτού σε δραστηριότητες του στοιχείου. Τέλος, το υπόλοιπο διατίθεται για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και τη γενικότερη διεύρυνση της παραγωγικής του δραστηριότητας

2.4 Η παρουσία της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα

Το συνεταιριστικό κίνημα έχει μεγάλη ιστορία στην Ελλάδα σε σχέση με τον αγροτικό και τον γεωργικό τομέα, πριν το 2000 και μέχρι το 2011, ο τομέας της Κοινωνικής Οικονομίας ήταν από τυπικής απόψεως εξαιρετικά μικρός. Το αντίξοο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον της Ελλάδας έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του συγκεκριμένου τομέα από το 2010 και μετά. Παράγοντες όπως το υψηλό ποσοστό ανεργίας, η έλλειψη εργασιακής ασφάλειας στον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα, οι μειωμένες δημόσιες δαπάνες, και η εμφάνιση πολιτικών κινημάτων που συνδέονται με την ΚΑΛΟ, άνοιξαν τον δρόμο για την άνθιση και ενδυνάμωση του.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που προκύπτουν από τις Ετήσιες Εκθέσεις έτους 2017 των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)³¹ με στοιχεία για το έτος 2016, η κατανομή των ενεργών φορέων στις περιφέρειες της χώρας δεν είναι ομοιόμορφη. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση ενεργών φορέων παρατηρείται στην περιφέρεια Αττικής, όπου λειτουργεί το 44% του συνόλου των ενεργών φορέων, ενώ ακολουθούν η περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας με ποσοστό 13%, η περιφέρεια Θεσσαλίας με 8% και οι περιφέρειες Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης και Πελοποννήσου με 6%. Μικρότερη συγκέντρωση ενεργών φορέων παρουσιάζουν οι περιφέρειες Κρήτης και Νοτίου Αιγαίου με ποσοστό 5% έκαστη, ενώ οι περιφέρειες Δυτικής Ελλάδας και Στερεάς Ελλάδας εμφανίζουν ποσοστά της τάξης του 4% έκαστη. Στις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας οι παρουσία ενεργών φορέων είναι σημαντικά περιορισμένη. Πιο συγκεκριμένα, στις περιφέρειες Ηπείρου και Ιονίων Νήσων η παρουσία φορέων Κ.Α.Ο. αντιστοιχεί σε ποσοστό 2% (έκαστη), ενώ στην περιφέρεια Βορείου Αιγαίου ανέρχεται σε ποσοστό της τάξης του 1%.

Γενικότερα, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η υστέρηση κάποιων περιφερειών, όσον αφορά στην ανάπτυξη του τομέα της Κ.Α.Ο., πιθανώς να οφείλεται στις πιο περιορισμένες δυνατότητες και ευκαιρίες που δίνονται στην ευρύτερη περιφέρεια της χώρας σε σύγκριση με την πρωτεύουσα, στην δυσκολότερη πρόσβαση στην ενημέρωση για τον τομέα, καθώς και στον μικρό βαθμό ανάπτυξης της συνεταιριστικής συνείδησης και της κουλτούρας σε θέματα αλληλεγγύης των αντίστοιχων τοπικών κοινωνιών.

2.5 Οι εργαζόμενοι στις κοινωνικές επιχειρήσεις

Ο **κοινωνικός επιχειρηματίας** δεν παύει να είναι επιχειρηματίας. Αυτό που τον διαφοροποιεί, είναι ότι εκτός από το οικονομικό όφελος, αναπτύσσοντας την επιχείρησή του, έχει στο μυαλό του ένα κοινωνικό σκοπό και ίσως και την κοινωνική αλλαγή στο σημείο που του δίνεται η δυνατότητα. Ορισμένες φορές η οικονομική συναλλαγή και ορισμένες τυπικές επιχειρηματικές συναλλαγές λειτουργούν και μόνο ως μέσα επίτευξης του κοινωνικού του σκοπού. Σύμφωνα με τον ορισμό Dees το 1995, "*Ο κοινωνικός*

³¹ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ, Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 2018

επιχειρηματίας είναι κάποιος ο οποίος παίζει τον ρόλο του φορέα αλλαγής στον κοινωνικό τομέα, υιοθετώντας μία αποστολή για να δημιουργήσει και να διατηρήσει κοινωνική αξία, αναγνωρίζοντας και επιδιώκοντας νέες ευκαιρίες για να εξυπηρετήσει αυτήν την αποστολή, συμμετέχοντας σε μία διαδικασία συνεχούς καινοτομίας, προσαρμογής και μάθησης, ενεργώντας με τόλμη, χωρίς να περιορίζεται από τους διαθέσιμους πόρους και παρουσιάζοντας μία αυξημένη αίσθηση ευθύνης απέναντι στη κοινωνία για τα αποτελέσματα που έχουν δημιουργηθεί”³².

Αυτό που ξεχωρίζει τον κοινωνικό επιχειρηματία είναι λοιπόν ότι το κίνητρό του δεν είναι καταρχάς οικονομικό αλλά πρωτίστως κοινωνικό. Όπως όμως και ο τυπικός επιχειρηματίας, έτσι και οι κοινωνικοί επιχειρηματίες, παρακινούνται και από την θέλησή τους να κάνουν τα όνειρά τους πραγματικότητα.

Ο κοινωνικός σκοπός που παρακινεί τα μέλη μιας κοινωνικής επιχείρησης δεν είναι βέβαια κοινός για όλες τις επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, ως κοινωνικό σκοπό αναφέρουμε:

1. Τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, ειδικά για ομάδες για τις οποίες η πρόσβαση στην αγορά εργασίας είναι δύσκολη.
2. Την καταπολέμηση του αποκλεισμού και της φτώχειας
3. Την κάλυψη των αναγκών της τοπικής κοινωνίας με το αίσθημα κοινωνικής ευθύνης
4. Την αξιοποίηση πόρων προς το όφελος της κοινωνίας
5. Την παροχή υπηρεσιών και προϊόντων φιλικών για το περιβάλλον
6. Την ενδυνάμωση της τοπικής αλληλεγγύης και της συμμετοχής των πολιτών
7. Την αποκατάσταση υποβαθμισμένων περιοχών.

2.6 Η κοινωνική πραγματικότητα του σήμερα

Σύμφωνα με τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στην αιτιολογική έκθεση του νομοσχεδίου για την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα του

³²Σαρρή Κ Τριχοπούλου Α Επιχειρηματικότητα και κοινωνική οικονομία: η οπτική του φύλου, Τζιόλας Θεσσαλονίκη 2018, σελ. 123

2011³³, στην Ευρώπη οι Κοινωνικές Εταιρείες αντιπροσωπεύουν το 10% των εταιρειών, απασχολεί 11 εκ. εργαζομένους, 5,9% συνολικής απασχόλησης και 6,7% έμμισθης απασχόλησης. Στη Μ. Βρετανία το 2012 υπήρχαν 70.000 κοινωνικές εταιρείες απασχολώντας 1.000.000 εργαζομένους και δημιουργώντας £55εκ τζίρο. Στην Ελλάδα η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί, μόλις το 1,9% της απασχόλησης και 2,9% της μισθωτής εργασίας (χαμηλότερα ποσοστά Ευρωζώνης) υπολογίζονται:

- 8.400 περίπου συνεταιρισμοί με 950.000 περίπου μέλη
- 1.500-2.000 οργανώσεις εθελοντισμού, από τις οποίες 200-300 έχουν ενεργό δράση. Οι 115-200 δραστηριοποιούνται στον χώρο του περιβάλλοντος και της οικολογίας.
- 71 γυναικείοι συνεταιρισμοί με 1.903 μέλη
- 68 συνεταιριστικές θεραπευτικές μονάδες στα ψυχιατρικά νοσοκομεία
- 15 ΚΟΙΣΠΕ με αντικείμενο την ένταξη των ψυχικά ασθενών στην αγορά εργασίας, αλλά και την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών.

Σε μέτρηση του Ι. Νασιούλα το 2012, καταγράφονται 7197 συνεταιρισμοί με 1.052.785 μέλη. 50.600 μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί και ιδρύματα με 1.500.000 μέλη και μόλις 11 αλληλασφαλιστικές εταιρίες με 180.000 μέλη.

2.6.1 Η καταγραφή των κοινωνικών φορέων στο ελληνικό περιβάλλον

Παρατηρώντας τις καταγραφές των τελευταίων ετών ³⁴, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι στην πλειοψηφία τους οι ενεργοί φορείς Κ.Α.Λ.Ο., όπως είναι καταγεγραμμένοι στο μητρώο, δραστηριοποιούνται στην παροχή υπηρεσιών. Στις αστικές περιοχές αυτό το χαρακτηριστικό φαίνεται να εμφανίζεται πιο έντονα. Σε κάποιες νησιωτικές περιοχές όπως η Ικαρία, η Κάλυμνος και η Κεφαλονιά φαίνεται να κυριαρχεί η παραγωγή αγαθών. Η παραγωγή αγαθών εμφανίζεται να επικρατεί, επίσης, στις Περιφερειακές Ενότητες της Ξάνθης και της Ροδόπης, ενώ υπάρχει ισορροπία μεταξύ της

³³<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/k-koinep-eis.pdf> (επίσκεψη 12/11/2019)

³⁴ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ, Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 2018

παραγωγής αγαθών και της παροχής υπηρεσιών στις Περιφερειακές Ενότητες Αιτωλοακαρνανίας, Άρτας, Ευρυτανίας, Κιλκίς, Πιερίας και Σύρου. Στη Περιφερειακή Ενότητα Ανατολικής Αττικής, όπου υπάρχει ελαφρά υπεροχή της παροχής υπηρεσιών έναντι της παραγωγής αγαθών, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες περιφερειακές ενότητες της Περιφέρειας Αττικής. Οι κυριότερες δραστηριότητες στο σύνολο των φορέων του κλάδου είναι οι υπηρεσίες που παρέχονται από παραδοσιακά καφενεία σε ποσοστό 24% (10 φορείς), οι υπηρεσίες παροχής γευμάτων με πλήρη εξυπηρέτηση εστιατορίου σε ποσοστό 15% (6 φορείς), καθώς επίσης και οι υπηρεσίες που παρέχονται από καφενεία χωρίς τεχνικά και μηχανικά παιχνίδια σε ποσοστό 15% (6 φορείς). Το υπόλοιπο 46% περίπου των φορέων είναι κατακερματισμένο σε διάφορες υπηρεσίες εστίασης (εστιατόρια, σνακ μπαρ, μεζεδοπωλεία κ.α.) Σημαντικό είναι το γεγονός ότι ο κλάδος της εστίασης καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση στο σύνολο του κύκλου εργασιών των φορέων της Κ.Α.Λ.Ο., αφού συγκεντρώνει το 14,60% επί του συνόλου, αυξανόμενος σε σχέση με το έτος 2015. Επίσης, ο κλάδος διατηρεί τη δεύτερη θέση ως προς τον αριθμό εργαζομένων επί του συνόλου των φορέων από όλους τους κλάδους της Κ.Α.Λ.Ο. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος κλάδος κατέχει και τη δεύτερη θέση, επί του συνόλου των φορέων από όλους τους κλάδους της Κ.Α.Λ.Ο., ως προς την απασχόληση εργαζομένων που ανήκουν στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Ως προς την περιφερειακή κατανομή, το 53% των ενεργών φορέων του κλάδου (20 φορείς στους 30) δραστηριοποιείται στην περιφέρεια της Αττικής, ακολουθεί η Κρήτη με 13% και η Πελοπόννησος με την Κεντρική Μακεδονία διατηρούν από κοινού την 3η θέση.

Ο κλάδος της εκπαίδευσης κατέχει τη δεύτερη θέση ως προς τον αριθμό των ενεργών φορέων Κ.Α.Λ.Ο. (38 φορείς) με ποσοστό 10% επί του συνόλου των φορέων από όλους τους κλάδους της Κ.Α.Λ.Ο. Το 13% εξ αυτών, δραστηριοποιείται στις υπηρεσίες φροντιστηρίου γενικά (θετικών ή θεωρητικών επιστημών). Ακολουθούν οι υπηρεσίες εκπαίδευσης μέσω επιμορφωτικών σεμιναρίων με ποσοστό 11%, οι υπηρεσίες αθλητικής και ψυχολογικής εκπαίδευσης, καθώς και οι υπηρεσίες φροντιστηρίου ξένων γλωσσών με ποσοστό 8% η κάθε μία. Το υπόλοιπο 60% είναι κατανεμημένο σε διάφορες υπηρεσίες εκπαίδευσης διαφορετικών δραστηριοτήτων (υπηρεσίες πολιτιστικής εκπαίδευσης, υπηρεσίες χορού, υπηρεσίες μουσικών σχολών ή σχολών υποκριτικής κ.α.). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στον συγκεκριμένο κλάδο, σε σχέση με το 2015, αυξήθηκε ο αριθμός

των ενεργών φορέων που δραστηριοποιούνται σε αυτόν (από 36 φορείς το 2015 σε 38 φορείς το 2016). Επιπλέον, είναι σημαντικό ότι ο κλάδος της εκπαίδευσης κατέχει την τρίτη θέση στο σύνολο των κλάδων της Κ.Α.Λ.Ο. ως προς τον συνολικό αριθμό των εργαζομένων. Επιπλέον, ως προς τον κύκλο εργασιών, η εκπαίδευση καταλαμβάνει την τρίτη θέση επί του συνόλου των ενεργών φορέων. Ως προς την περιφερειακή κατανομή, το 47% των ενεργών φορέων του κλάδου (18 φορείς) δραστηριοποιείται στην περιφέρεια της Αττικής, ενώ ακολουθεί η Θεσσαλία με 13% (5 φορείς), η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου με 8%, οι περιφέρειες Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης, Βορείου Αιγαίου, Δυτικής Ελλάδας, Κεντρικής Μακεδονίας και Πελοποννήσου με 5% (2 φορείς) έκαστη και οι περιφέρειες Κρήτης και Ηπείρου με 3%.

Ο **κλάδος του λιανικού εμπορίου** εκτός από το εμπόριο των μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών κατέχει την τέταρτη θέση με ποσοστό 7%) επί του συνόλου των ενεργών φορέων Κ.Α.Λ.Ο. Αξιοσημείωτο, επίσης, είναι το γεγονός ότι στον συγκεκριμένο κλάδο, σε σχέση με το 2015, αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός των ενεργών φορέων Κ.Α.Λ.Ο. που δραστηριοποιούνται σε αυτόν καθώς το 2015 υπήρχαν καταγεγραμμένοι 18 φορείς ενώ το 2016 οι φορείς έφτασαν τους 28. Στο σύνολο των φορέων που δραστηριοποιούνται στον κλάδο, είναι κυρίαρχο το λιανικό εμπόριο ειδών παντοπωλείου, στο οποίο δραστηριοποιείται το 40% των ενεργών φορέων του κλάδου. Ακολουθεί το λιανικό εμπόριο βιβλίου με ποσοστό 7%, ενώ οι υπόλοιπες δραστηριότητες του κλάδου αναφέρονται σε υπηρεσίες, όπως το λιανικό εμπόριο ειδών δώρων, φρούτων και λαχανικών, παρασκευασμάτων για την περιποίηση των χεριών και των ποδιών κ.ά. και το ποσοστό της κάθε μίας δεν ξεπερνά το 4%. Η πλειοψηφία των ενεργών φορέων Κ.Α.Λ.Ο. του κλάδου, δεσπόζουσα θέση κατέχουν οι περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας, όπου δραστηριοποιείται συνολικά το 68% των φορέων, ενώ ακολουθούν οι περιφέρειες Πελοποννήσου και Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης με ποσοστά 11% και 7% αντίστοιχα. Τέλος, φορείς του κλάδου καταγράφονται στις Περιφέρειες Στερεάς Ελλάδας, Νοτίου Αιγαίου, Κρήτης και Θεσσαλίας με ποσοστά από 4%.

Η παροχή υπηρεσιών σχετικών με δημιουργικές δραστηριότητες, τέχνες και διασκέδαση κατέχει την πέμπτη θέση (ποσοστό 6%) όσον αφορά στον συνολικό αριθμό των ενεργών φορέων Κ.Α.Λ.Ο. Είναι αξιοσημείωτη η δυναμική των φορέων Κ.Α.Λ.Ο. που φαίνεται να αναπτύσσεται στον συγκεκριμένο κλάδο μιας και, συγκριτικά με τα στοιχεία

της προηγούμενης χρονιάς, υπήρξε αύξηση των ενεργών φορέων που δραστηριοποιούνται στον κλάδο της τάξεως του 40% περίπου καθώς το 2015 οι φορείς ήταν μόνο από 12 ενώ το 2016 καταγράφηκαν 21 φορείς. Το κυριότερο αντικείμενο δραστηριότητας των ενεργών φορέων του κλάδου εντοπίζεται στις υπηρεσίες θεατρικών και λοιπών δημοσίων θεαμάτων γενικά (ποσοστό 29%), ενώ ακολουθούν οι υπηρεσίες προβολής και διοργάνωσης καλλιτεχνικών εκδηλώσεων (ποσοστό 19%), οι υπηρεσίες μουσικής ορχήστρας, υποστήριξης καλλιτεχνών και παραγωγής και παρουσίασης καλλιτεχνικών εκδηλώσεων (ποσοστό 10%). Τη μεγαλύτερη συγκέντρωση των ενεργών φορέων του κλάδου εμφανίζει η Περιφέρεια Αττικής (ποσοστό 33%) και ακολουθούν η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας (ποσοστό 19%), Θεσσαλίας (ποσοστό 14%), Πελοποννήσου και Δυτικής Ελλάδας (ποσοστό 10% έκαστη), Νοτίου Αιγαίου, Ιονίων Νήσων και Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης με ποσοστό από 5%.

Τέλος, ο κλάδος του χονδρικού εμπορίου εκτός από το εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών κατέχει την έκτη θέση (ποσοστό 6%) όσον αφορά στον συνολικό αριθμό των ενεργών φορέων Κ.Α.Λ.Ο. Ειδικότερα, στον συγκεκριμένο κλάδο δραστηριοποιούνται συνολικά 21 ενεργοί φορείς, με το αντικείμενο των δραστηριοτήτων τους να παρουσιάζει ιδιαίτερη ποικιλομορφία. Οι κυριότερες δραστηριότητες των φορέων του κλάδου είναι το χονδρικό εμπόριο ελαιόλαδου, καθώς και το χονδρικό εμπόριο άλλων ακατέργαστων υλών, συνολικά το 20% του συνολικού αριθμού των ενεργών φορέων του κλάδου, ενώ το υπόλοιπο 80% των φορέων ασκεί δραστηριότητες που σχετίζονται με το χονδρικό εμπόριο αλκοολούχων ποτών, καλλυντικών, επεξεργασμένων φρούτων και λαχανικών, ειδών κοσμηματοποιίας, τουριστικών και λοιπών παρόμοιων ειδών λαϊκής τέχνης, κ.ά. Αναφορικά με την γεωγραφική κατανομή, οι περισσότεροι φορείς δραστηριοποιούνται στις Περιφέρειες Αττικής (ποσοστό 33%), Κρήτης (ποσοστό 24%) και Κεντρικής Μακεδονίας (ποσοστό 24%), ενώ ακολουθούν ισόποσα (με ποσοστό 5% έκαστη) οι περιφέρειες Θεσσαλίας, Δυτικής Ελλάδας, Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης και Στερεάς Ελλάδας.

Εντυπωσιακή ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας σημειώθηκε στον τομέα των οργανώσεων που ασχολούνται με την παραγωγή των λεγόμενων κοινωνικών αγαθών ή αγαθών ιδιαίτερης κοινωνικής σημασίας, ιδίως της εργασίας και της κοινωνικής ένταξης καθώς και των κοινωνικών υπηρεσιών και της περίθαλψης σε επίπεδο τοπικών

κοινοτήτων. Συμπερασματικά, εκτός και πέραν της ποσοτικής της σημασίας, τις τελευταίες δεκαετίες, η Κοινωνική Οικονομία όχι μόνο κατέδειξε την ικανότητα που διαθέτει να συντελεί αποτελεσματικά στην επίλυση νέων κοινωνικών προβλημάτων, αλλά και ενίσχυσε τη θέση της ως αναγκαίου θεσμού για τη σταθερότητα και τη βιωσιμότητα της οικονομικής ανάπτυξης, για δικαιότερη κατανομή των εισοδημάτων και του πλούτου, προσαρμόζοντας τις υπηρεσίες στις ανάγκες, αυξάνοντας την αξία των οικονομικών δραστηριοτήτων που εξυπηρετούν κοινωνικές ανάγκες, διορθώνοντας ανισορροπίες της αγοράς εργασίας και, τέλος, εμβαθύνοντας και ενισχύοντας την οικονομική δημοκρατία.

2.7 Τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρήσεων

Ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών των κοινωνικών επιχειρήσεων διαφέρει αρκετά ανάμεσα στο ευρωπαϊκό και στο ελληνικό περιβάλλον. Η Ευρωπαϊκή Ένωση όπως αναφέρεται και σε προηγούμενο σημείο, υιοθετεί τα αποτελέσματα και τα στοιχεία του Ευρωπαϊκού Ερευνητικού Δικτύου EMES Το Δίκτυο EMES (Defourny, 2001) στη συνέχεια διαμορφώνει εννιά κριτήρια για να ορίσει τον ιδεατό τύπο της κοινωνικής επιχείρησης. Σύμφωνα με αυτά, οι κοινωνικές επιχειρήσεις:

1. Αναλαμβάνουν οικονομική δραστηριότητα σε συνεχή βάση (παραγωγή προϊόντος / παροχή υπηρεσίας).
2. Έχουν διοικητική αυτοτέλεια· δεν υπάγονται σε κρατική υπηρεσία / δημόσια επιχείρηση.
3. Αντλούν μέρος των εσόδων τους από πωλήσεις αγαθών ή/και παροχή υπηρεσιών στην αγορά αναλαμβάνοντας το σχετικό επιχειρηματικό ρίσκο.
4. Προσφέρουν έναν έστω και ελάχιστο αριθμό θέσεων αμειβόμενης απασχόλησης.
5. Χαρακτηρίζονται πρωταρχικά από το στόχο της κοινωνικής ωφέλειας.
6. Αποτελούν συλλογική πρωτοβουλία.
7. Η εσωτερική τους λειτουργία βασίζεται στη δημοκρατική διοίκηση, συνήθως σύμφωνα με τις αρχές του συνεταιριστικού μοντέλου.
8. Προβλέπουν τη συμμετοχή διαφορετικών κατηγοριών εταίρων στη σύσταση και τη λειτουργία τους (π.χ. φυσικά και νομικά πρόσωπα του ιδιωτικού ή του δημόσιου τομέα).
9. Επιβάλλουν περιορισμούς στη διανομή των κερδών (μέρος ή το σύνολο των

παραγόμενων πλεονασμάτων επανεπενδύεται στην επιχείρηση για την προώθηση των στόχων της).

Τα παραπάνω κριτήρια, δημιουργούν ένα πιο ευρύ και ανοιχτό περιβάλλον για την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Δεν σημαίνει όμως ότι όλοι οι φορείς συμφωνούν με την συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση. Η Confederation of European Social Firms, Employment Initiatives and Social Cooperatives – CEFEC (2007) δίνει ένα πιο στενό σχήμα για τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών εταιρειών:

1. Βασικός σκοπός της ίδρυσής τους είναι η απασχόληση ατόμων με αναπηρία ή μειονεξίες στην αγορά εργασίας.
2. Βασίζονται στην αγοραία παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, καθώς περισσότερο από το 50% των εσόδων τους προέρχεται από εμπορική δραστηριότητα.
3. Το απασχολούμενο προσωπικό αποτελείται κατά 30% τουλάχιστον από άτομα με αναπηρία ή μειονεξίες στην αγορά εργασίας.
4. Οι αμοιβές ορίζονται με βάση τον τυπικό αγοραίο μισθό ανάλογα με το είδος της εργασίας και δεν διαφοροποιούνται ανάλογα με την παραγωγική ικανότητα του ατόμου.
5. Προωθούν τη συνύπαρξη και την παροχή ισότιμων ευκαιριών απασχόλησης ανάμεσα σε άτομα με μειονεξία και μη.
6. Εξασφαλίζουν τα ίδια εργασιακά δικαιώματα και υποχρεώσεις για όλο το προσωπικό.

2.8 Το νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο των κοινωνικών επιχειρήσεων

Έως και τις αρχές του 1990, η Ιταλία ήταν το μοναδικό κράτος με ειδική νομοθεσία για τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Από τα μέσα όμως της δεκαετίας του 90, με την άνοδο και την αναγνώριση της κοινωνικής οικονομίας, πολλές ευρωπαϊκές χώρες άρχισαν να συντάσσουν σχετικούς νόμους. Την αρχή έκανε το Βέλγιο το 1995 και στη συνέχεια ακολούθησαν η Γαλλία, η Πορτογαλία, η Φιλανδία και η Λιθουανία.

Ορόσημο για την άνοδο και την κατοχύρωση της κοινωνικής οικονομίας ως φορέα σε ευρωπαϊκό επίπεδο αποτέλεσε η **προτοβουλία EQUAL** του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ). Το συγκεκριμένο πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του κλάδου

καινοτομίας και του πειραματικού κλάδου του ΕΚΤ κατά την περίοδο προγραμματισμού 2000-2006. Το ΕΚΤ μέσω της πρωτοβουλίας EQUAL επένδυσε πάνω από 300 εκατομμύρια ευρώ σε περισσότερες από 420 εταιρικές μορφές που είχαν ως βασικό αντικείμενο:

1. την εξεύρεση νέων τρόπων βελτίωσης των κανονιστικών συνθηκών για τις κοινωνικές επιχειρήσεις
2. τη στήριξη της σύστασης νέων κοινωνικών επιχειρήσεων (ιδίως κοινωνικών επιχειρήσεων ένταξης σε εργασία και σε τομείς ανάπτυξης, όπως το περιβάλλον, ο τουρισμός, η περίθαλψη)
3. τη βελτίωση της διαχείρισης ποιότητας και της πρόσβασης σε χρηματοδότηση
4. την αναπαραγωγή επιτυχημένων μοντέλων κοινωνικής επιχείρησης
5. τη συμβολή στην τοπική ανάπτυξη.

Η πρωτοβουλία EQUAL εφάρμοσε πιλοτικά και πρωτοπόρα σχέδια δημόσιας στήριξης της κοινωνικής οικονομίας σε πολλές χώρες, με τη συμμετοχή οργανώσεων του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα καθώς και της κοινωνίας των πολιτών, για την καταπολέμηση όλων των μορφών διακρίσεων και ανισότητας στην αγορά εργασίας, τόσο για τους εργαζόμενους όσο και για όσους αναζητούν εργασία. Οι πολιτικές της, ανέδειξαν, διέδωσαν και ενσωμάτωσαν ορθές πρακτικές. Τέλος, οι εταιρικές σχέσεις που προώθησε, τόνωσαν, στήριξαν και ενίσχυσαν τη σύσταση και την εδραίωση πολλών κοινωνικών επιχειρήσεων.

2.9 Το ελληνικό θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο

Στη χώρα μας, μέχρι τη δεκαετία του 2000 το μόνο θεσμικό πλαίσιο για την κοινωνική οικονομία ήταν αυτό των αγροτικών συνεταιρισμών (Ν. 1257/1982, Ν. 1541/1985, Ν2810/2000) και τους αστικούς συνεταιρισμούς (Ν. 1667/1986). Η Κοινωνική Οικονομία με τη σύγχρονη μορφή και τα νέα χαρακτηριστικά της αναπτύχθηκε πολύ αργότερα κυρίως μετά το 2000³⁵, ενώ θεσμοθετήθηκε με το **Ν.4019/2011** (ΦΕΚ 251/Α).

³⁵Συγκεκριμένα, το 1999 η ελληνική κυβέρνηση καθιέρωσε το νομικό πλαίσιο με νόμο υποστηρίζοντας τη δημιουργία κοινωνικών συνεταιρισμών περιορισμένης ευθύνης για άτομα μειωμένης ικανότητας και εχόντων προβλήματα υγείας.

Υπεύθυνο για τον σχεδιασμό, τον συντονισμό, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση όλων των απαραίτητων πολιτικών και πρωτοβουλιών για την ανάπτυξη και την ενίσχυση της κοινωνικής οικονομίας είναι το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας. Σε αυτό το πλαίσιο, δημιούργησε δύο πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη ενός πλαισίου πολιτικής και ενός σχεδίου δράσης για την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων την υλοποίηση του οποίου ανέλαβε η Ειδική Υπηρεσία Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Οικονομίας (ΕΥΚΕΚΟ). Το σχέδιο αυτό συμπεριλάμβανε καταρχάς τον διορισμό εμπειρογνομόνων από ομάδες τόσο του Ελληνικού Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης όσο και από την Ευρωπαϊκή Ένωση, για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή μίας ολοκληρωμένης στρατηγικής και σχεδίου δράσης για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Η ομάδα εμπειρογνομόνων συστήθηκε τον Ιανουάριο του 2013 προτείνοντας ένα πακέτο δώδεκα πιλοτικών δράσεων το οποίο απευθύνεται σε όλες τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Οι ενδιαφερόμενοι και οι είδη υπάρχουσες επιχειρήσεις εστίαζαν στις αρχές υποστήριξης, συμμετοχής και δέσμευσης. Η δεύτερη βάση της στρατηγικής εστίαζε στην ανάπτυξη ικανοτήτων και την απόκτηση εμπειρίας εμμένοντας σε μία συστηματική εκμάθηση και βελτίωση της εξάσκησης οργανωμένης Ευρωπαϊκής διακρατικής εκμάθησης.

Ο πρώτος άξονας του σχεδίου αφορούσε την **Υποστήριξη του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας**. Οι δράσεις του, προέβλεπαν την ίδρυση ενός Κεντρικού Μηχανισμού Υποστήριξης, αλλά και ένα Εθνικό Παρατηρητήριο για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και τέλος, Περιφερειακούς Υποστηρικτικούς Μηχανισμούς και επιμέρους θεσμικές παρεμβάσεις. Σκοπός ήταν ο συντονισμός και η ανάπτυξη και προώθηση των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων και των άλλων πρωτοβουλιών Κοινωνικής Οικονομίας

Ο δεύτερος άξονας δράσης αφορούσε την **Οικονομική υποστήριξη για την έναρξη δραστηριότητας των ΚΟΙΝ.ΣΕΠ**. Οι δράσεις περιλάμβαναν την επιδότηση πρακτικής άσκησης των νέων επιχειρηματιών μέσω του προγράμματος Erasmus. Παράλληλα θα υπήρχε διευκόλυνση και υποστήριξη τόσο κατά την υλοποίηση του επιχειρηματικού πλάνου όσο και κατά την διαδικασία ίδρυσης της επιχείρησης. Επίσης

προέβλεπε τη δημιουργία θερμοκοιτίδων κοινωνικής επιχειρηματικότητας, με στόχο όχι μόνο την ανάπτυξη αλλά και τη διασύνδεση και την επίτευξη οικονομικής κλίμακας από τις συνεργαζόμενες επιχειρήσεις³⁶.

Επίσης σημαντικές δράσεις που συμπεριλαμβάνονταν στο σχέδιο αφορούσαν όπως αναφέρθηκε την κατάρτιση των εργαζομένων. Στο χρηματοοικονομικό πλαίσιο του σχεδίου, προβλεπόταν η επιδότηση για την αγορά των συνεταιριστικών μερίδων από τους εργαζόμενους αλλά και η επιχορήγηση των επιχειρήσεων με βάση τον αριθμό των εργαζομένων με στόχο τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και απορρόφησης ατόμων από ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού. Προβλεπόταν τέλος, συμπληρωματική επιστρεπτέα επιχορήγηση και ενίσχυση δημιουργίας φορέων μικροπίστωσης για παροχή δανείων χαμηλού ύψους σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις.

Παρά την ύπαρξη, όμως, του νομοθετικού σχεδίου, η εφαρμογή της στρατηγικής καθυστέρησε αρκετά. Η διαβούλευση για τη λειτουργία των Περιφερειακών Μηχανισμών Υποστήριξης της ανάπτυξης και της προώθησης των φορέων της κοινωνικής οικονομίας ξεκίνησε το 2014. Τα σχέδια για τους φορείς χρηματοδότησης δεν υλοποιήθηκαν, και το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας που προβλεπόταν από το νομοσχέδιο του 2011 δεν ιδρύθηκε ποτέ. Αυτή η καθυστέρηση οδήγησε στο το 2015 στην αναθεώρηση του νόμου. Το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης ανακοινώνει την πρόθεσή του να δημιουργήσει ένα νέο Στρατηγικό Σχέδιο με στοχευμένες παρεμβάσεις που θα υλοποιηθούν την επόμενη περίοδο. Η διαβούλευση ολοκληρώθηκε στις 27 Ιουλίου 2016.

2.9.1 Ο Νόμος 4430/2016

Το νέο θεσμικό πλαίσιο για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία. (Ν.4430/2016, ΦΕΚ 205/Α/31-10-2016) και η εφαρμοστική Υπουργική Απόφαση 61621/Δ5.2643/30-12-2016 (ΦΕΚ), ρυθμίζουν εκ νέου το πεδίο της κοινωνικής οικονομίας και την παρέμβαση του Κράτους σε αυτό. Σκοπός του νέου θεσμικού πλαισίου είναι η ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, μέσω της δημιουργίας

³⁶Στα πλαίσια της φιλοσοφίας της ανάπτυξης των θερμοκοιτίδων με την κοινή χρήση γραφείων, νομικών και διοικητικών συμβούλων.

ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος, που θα διευκολύνει τη συμμετοχή όλων των πολιτών σε όλες τις δυνατές παραγωγικές δραστηριότητες, με τη διάχυση πρακτικών δημοκρατίας, ισότητας, αλληλεγγύης, συνεργασίας, καθώς και του σεβασμού στον άνθρωπο και το περιβάλλον. Βάσει αυτών των αρχών, οι κύριοι στόχοι του νόμου 4430/2016 ήταν οι εξής:

1. Η διάχυση του παραδείγματος της κοινωνικής οικονομίας σε όλους τους δυνατούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας.
2. Η δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος που θα στηρίζει και θα ενισχύει τα παραγωγικά εγχειρήματα αυτοδιαχείρισης, ώστε μέσω της κάλυψης κοινωνικών αναγκών να μπορούν να συμβάλλουν στην κοινωνική πρόοδο και στη δίκαιη οικονομική ανάπτυξη.
3. Ο καθορισμός και η ανάδειξη της συλλογικής και της κοινωνικής ωφέλειας ως συστατικά στοιχεία της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.
4. Η ουσιαστική ανάπτυξη της διαβούλευσης, της συμμετοχής και της συναπόφασης με τους κοινωνικούς εταίρους και τους ίδιους του Φορείς της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, σχετικά με τα θέματα που ρυθμίζουν πολιτικά, νομικά, διοικητικά το πεδίο.

Οι στρατηγικές δράσεις του νόμου βασίστηκαν σε αυτούς τους στόχους. Τα βασικά στοιχεία και οι αλλαγές του νόμου 4430/2016 είναι τα εξής:

- Η διεύρυνση του πεδίου των Φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας, με την δυνατότητα που παρέχεται σε φορείς εκτός των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων να ενταχθούν στις ρυθμίσεις του θεσμικού πλαισίου της Κοινωνικής Οικονομίας
- Η αποσαφήνιση των κριτηρίων και των προϋποθέσεων ένταξης στις επιμέρους κατηγορίες Φορέων Κοινωνικής Οικονομίας
- Η διευκόλυνση και η απλοποίηση της διαδικασίας εγγραφής και τροποποίησης των στοιχείων Καταστατικού.
- Η παροχή νομικής βάσης για την θεσμοθέτηση χρηματοδοτικών και άλλων κινήτρων. Θεσμοθετείται το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας ως ΝΠΙΔ, με σκοπό την χρηματοδότηση προγραμμάτων και δράσεων για την ενίσχυση των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.
- Η σαφήνεια όσον αφορά τους όρους συμμετοχής, εθελοντικής εργασίας και των σχέσεων των μελών και των εργαζομένων με τους Φορείς Κοινωνικής Οικονομίας
- Προβλέπονται ρήτρες δημιουργίας απασχόλησης από τους Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, οι οποίοι εμφανίζουν σημαντική οικονομική δραστηριότητα
- Η θέσπιση του Συνεταιρισμού Εργαζομένων, μίας ευέλικτης νομικής μορφής, που θα αποτελέσει βασικό μοχλό κινητοποίησης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και της

κοινωνικής καινοτομίας στην χώρα μας. Με την συγκεκριμένη νομική μορφή επιδιώκεται μεταξύ άλλων να αξιοποιηθούν από τους εργαζόμενους εγκαταλελειμμένες/χρεωκοπημένες επιχειρήσεις.

- Η πρόβλεψη για τη δημιουργία και ενεργοποίηση εργαλείου μέτρησης κοινωνικού αντίκτυπου των Φορέων, ώστε να είναι δυνατή η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους, η παρακολούθησή, ο έλεγχος και η αξιοποίηση των καλών πρακτικών
- Η θέσπιση Εθνικής Επιτροπής για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, καθώς και ανάλογης Συντονιστικής Επιτροπής. Ενισχύεται με αυτόν τον τρόπο ο στρατηγικός σχεδιασμός και ο κοινωνικός διάλογος για τα θέματα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.
- Η διασφάλιση της προστασίας και ομαλής μετάβασης των υφιστάμενων κοινωνικών επιχειρήσεων στο νέο πλαίσιο.
- Η σύσταση της Ειδικής Γραμματείας για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία υπαγόμενη στο Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης με κύριο έργο την χάραξη, την εκτέλεση και την εφαρμογή της κυβερνητικής πολιτικής για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία.

Τέλος, ένα από τα πιο σημαντικά και απαραίτητα σημεία που έπρεπε να καλύψει το νέο νομοσχέδιο, ήταν το ασφαλιστικό. Αναδιατυπώθηκε με μεγαλύτερη σαφήνεια η παράγραφος 6 του άρθρου 26, που αφορούσε στις ασφαλιστικές υποχρεώσεις των μελών των Συνεταιρισμών, ενώ επετράπη σε μέλη του Συνεταιρισμού που ασκούν για λογαριασμό αυτού τεχνικές ή οικοδομικές εργασίες, να εξακολουθούν να υπάγονται στην ασφάλιση του ΕΦΚΑ και του ΕΤΕΑΕΠ.

Η εφαρμογή εν τέλει μετά από τις προσπάθειες και τις διαβουλεύσεις των προηγούμενων ετών, σηματοδοτεί μία νέα εποχή για την παρουσία της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα. Αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη και εφαρμοσμένη προσπάθεια ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας, δομημένη με έναν καθολικό χαρακτήρα, περιλαμβάνοντας δράσεις που διευκολύνουν την ενημέρωση, την πρόσβαση στις υπηρεσίες και την παροχή βοήθειας για τους δικαιούχους. Επιπλέον δόθηκε η ευκαιρία για την "εκμετάλλευση" των ευκαιριών που μπορεί να προσφέρει η κοινωνική οικονομία σε

ένα κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον όπως το ελληνικό για την ανάπτυξη της χώρας³⁷. Ο ορισμός μάλιστα της κοινωνικής οικονομίας από το υπουργείο εργασίας που αναρτήθηκε μετά την ψήφιση του τελευταίου νομοσχεδίου παρουσιάζεται ως εξής³⁸:

"Η κοινωνική οικονομία είναι ένα σύνολο παραγωγικών δραστηριοτήτων με χαρακτηριστικά που δεν έχουν ως κύριο σκοπό την αύξηση του κέρδους και του ιδιωτικού οφέλους των εμπλεκόμενων αλλά δίνουν βαρύτητα σε κοινωνικούς σκοπούς, στην αλληλεγγύη και στην ισότιμη συμμετοχή. Η συνεισφορά της κοινωνικής οικονομίας, ειδικά σε περιόδους οικονομικής κρίσης, είναι σημαντική γιατί έχει τη δυνατότητα:

A) Να συνεισφέρει την αύξηση της συνολικής απασχόλησης.

B) Να δράσει επιβοηθητικά για την ένταξη στην αγορά εργασίας ατόμων που αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην πρόσβασή τους σε αυτή.

Γ) Να λειτουργήσει ως φορέας παροχής υπηρεσιών προς ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού και σε κοινωνικές κατηγορίες όπως τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι και τα ΑμεΑ.

Δ) Να συνεισφέρει στην τοπική ανάπτυξη με δράσεις που άπτονται του πολιτισμού, της τοπικής και παραδοσιακής παραγωγής, της βελτίωσης του περιβάλλοντος, των νέων μορφών ενέργειας."

2.9.2 Η αποτύπωση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα

Το 2014 δημοσιεύθηκε μια μελέτη χαρτογράφησης που διεξήχθη στην Ελλάδα για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία προβαίνει σε μια επισκόπηση των

³⁷Σύμφωνα με τον Rimke (2000), οι οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας προσανατολίζονται στην ενίσχυση της απασχόλησης και στοχεύουν στην ικανοποίηση των οικονομικών και κοινωνικών αναγκών. Οι οργανώσεις αυτές αναγνωρίζονται όλο και περισσότερο ως πηγές κοινωνικού κεφαλαίου καθώς συμβάλλουν στην κοινωνική ολοκλήρωση, την κάλυψη των βιοτικών αναγκών, τη διαμόρφωση σχέσεων μεταξύ του ατόμου και του κράτους και την προώθηση αξιών όπως η υπευθυνότητα, η αίσθηση υποχρέωσης, η αλληλεγγύη, η ισότητα, η αυτοκινητοποίηση και η αυτο-φροντίδα του ατόμου.

³⁸<https://aplo.yeka.gr/Pages/ErgasiaEntakshApasxolsh/KoinwnikhProstasiaKaiSynoxh/MitrowoKoinonikhsoikonomias>.

Aspx (14/5/2020)

κοινωνικών επιχειρήσεων και του οικοσυστήματος που τις υποστηρίζει. Εκτιμά ότι ο συνολικός αριθμός των τριών βασικών τύπων κοινωνικών επιχειρήσεων είναι 690, αλλά διαπιστώνει ότι δεν είναι όλοι εξ αυτών λειτουργικοί: 530 κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις (εκ των οποίων 100 με 200, ή 30% με 50%, είναι λειτουργικές), 140 γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί (εκ των οποίων οι 90 είναι λειτουργικοί) και 23 Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (εκ των οποίων λειτουργικοί είναι οι 16). Η έκθεση υπολογίζει επίσης ότι υπάρχουν και 20 φορείς «άλλης μορφής». Έτσι, αν και ο συνολικός αριθμός τους είναι 690, το εκτιμώμενο σύνολο των λειτουργικών επιχειρήσεων κυμαίνεται μεταξύ 225 και 325. Η έκθεση συμπεριλαμβάνει και ένα σύνολο άλλων σημαντικών ευρημάτων:

- Ο Νόμος 4019/2011 είναι υπερβολικά γραφειοκρατικός και οδηγεί σε σύγχυση. Έχει αποθαρρύνει τους κοινωνικούς επιχειρηματίες, και έχει δώσει λίγα οικονομικά κίνητρα. Ανέδειξε ωστόσο το κύρος της ΚΑΛΟ και θα μπορούσε από την άποψη αυτή να θεωρηθεί ευνοϊκός παράγοντας.
- Δεν υπάρχει επαρκής πρόβλεψη για εξειδικευμένη επένδυση στους φορείς της ΚΑΛΟ ή εξειδικευμένη χρηματοδότηση των φορέων της ΚΑΛΟ (εν μέρει επειδή το τραπεζικό σύστημα βρίσκεται υπό αναδιάρθρωση). Η έλλειψη χρηματοδότησης θεωρείται το μεγαλύτερο εμπόδιο τόσο για το στάδιο της έναρξης όσο και για στάδιο της επέκτασης της επιχείρησης.
- Υπάρχει ένα ευρύτερο φάσμα κοινωνικών επιχειρήσεων, επιπλέον των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών, των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων και των κοινωνικών συνεταιρισμών περιορισμένης ευθύνης. Σε αυτό συμπεριλαμβάνεται μια σειρά από αστικούς, επαγγελματικούς και αγροτικούς συνεταιρισμούς, καθώς και ανώνυμες εταιρίες με κοινωνικό σκοπό.
- Οι επιχειρήσεις της ΚΑΛΟ δε μπορούν να έχουν πρόσβαση στην επιχειρηματική στήριξη που είναι διαθέσιμη για τις συμβατικές νεοφυείς επιχειρήσεις και τις μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ).
- Υπάρχει στοιχειώδης έλλειψη όσον αφορά στην υποβολή εκθέσεων κοινωνικού αντικτύπου αυτών των επιχειρήσεων.

- Υπάρχει μια τάση προς την παροχή υπηρεσιών κοινωνικής μέριμνας, αναπληρώνοντας τα κενά του κράτους στην παροχή αυτών των υπηρεσιών και δείχνοντας ανταπόκριση στις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών.
- Υπάρχουν πολύ λίγα εξειδικευμένα υποστηρικτικά συστήματα για δικτύωση, θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων (incubators), παροχή καθοδήγησης (mentoring) και συστήματα παροχής χρηματοδοτικής/νομικής στήριξης και στήριξης σε ζητήματα μάρκετινγκ.³⁹

2.10 Οι πολιτικές υποστήριξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας

Η είσοδος στο προσκήνιο του νέου νομοσχεδίου του 2016 εκτός από τις αναφερόμενες αλλαγές που έφερε, άνοιξε και τον δρόμο για την παρουσίαση ορισμένων υποστηρικτικών μέτρων για τους Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το Άρθρο 26. του νομοσχεδίου: *"Οι Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μετέχουν σε υποστηρικτικά μέτρα για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, εφόσον είναι καταχωρισμένοι ως τέτοιοι στο Μητρώο."* Επίσης με το Άρθρο 27 του εν λόγω νόμου, επαναλειτουργεί το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, με την επωνυμία «Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας». Το Ταμείο τελεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και εδρεύει στην Αθήνα. Σκοπός του Ταμείου είναι η χρηματοδότηση προγραμμάτων και δράσεων για την ενίσχυση των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, όπως αυτοί ορίζονται στο παρόντα νόμο. Οι πόροι του Ταμείου προέρχονται από τον προϋπολογισμό Δημοσίων Επενδύσεων (εθνικό ή/και συγχρηματοδοτούμενο σκέλος), καθώς και από άλλες πηγές χρηματοδότησης. Οι Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, με την εγγραφή τους στο Μητρώο έχουν πρόσβαση στη χρηματοδότηση από το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης, σύμφωνα

³⁹Εκθεση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα, British Council // Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2018

με την περίπτωση γ' της παραγράφου 1 του άρθρου 4 του άρθρου δεύτερου του Κεφαλαίου Α' του ν. 3912/2011 (Α' 23 17), όπως ισχύει, και δύνανται να υπάγονται στις διατάξεις του ν. 3908/2011 (Α' 8), όπως ισχύουν, και απολαμβάνουν των Υποστηρικτικών Μέτρων του παρόντος άρθρου.

Δίνεται επιπλέον η δυνατότητα στους Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας που ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα μπορούν να εντάσσονται σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας και σε προγράμματα του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.) για τη στήριξη της εργασίας. Με στόχο την ενίσχυση της συνεργατικότητας και την ανάπτυξή της έξω από τον κύκλο της κάθε επιχείρησης, προτρέπεται σε μία ομάδα επιχειρηματιών η δημιουργία κοινοπραξιών, αστικών καθώς και ευρωπαϊκών συνεταιρισμών ή ευρωπαϊκών ομίλων με τη η συνεργασία απαιτείται απόφαση της Διοικούσας Επιτροπής ή του Διοικητικού Συμβουλίου του Φορέα. Στην περίπτωση δημιουργίας δικτύου οικονομικής συνεργασίας, αυτό οφείλει να έχει διακριτή νομική προσωπικότητα. Πέραν αυτού δίνεται η δυνατότητα στους Φορείς να συνάπτουν προγραμματικές συμβάσεις με αντισυμβαλλόμενους το Δημόσιο ή φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα και τους ΟΤΑ α και β βαθμού, για την υλοποίηση δράσεων.

Στο συγκεκριμένο άρθρο αναγνωρίζονται επίσης τα μέλη-εθελοντές στους οποίου όπως αναφέρεται: ο εκάστοτε δεν έχει ασφαλιστικές ή φορολογικές υποχρεώσεις, εφ' όσον πληρούνται σωρευτικά οι κάτωθι προϋποθέσεις: " α. Η εθελοντική δράση δεν αφορά στον κύριο τομέα δραστηριοτήτων του Φορέα. β. Από την εθελοντική δράση δεν παράγονται άμεσα έσοδα για το Φορέα. γ. Η δράση έχει προαποφασισθεί από το Διοικητικό Συμβούλιο ή τη Διοικούσα Επιτροπή του Φορέα. Η απόφαση, η πρόσκληση και το πρόγραμμά της δράσης καταγράφονται σε πρακτικό το οποίο προδημοσιεύεται στην ιστοσελίδα του Φορέα ή στο Μητρώο. δ. Πριν την έναρξη της δράσης έχουν καταχωρηθεί στο Μητρώο Εθελοντών του Φορέα, τα απαιτούμενα αναγνωρίσιμα ατομικά στοιχεία των προσώπων, που θα προσφέρουν εθελοντικά υπηρεσίες για την υλοποίηση της δράσης."

Επίσης, με το Άρθρο 27 του εν λόγω νόμου, επαναλειτουργεί το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, με την επωνυμία «Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας». Το Ταμείο τελεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και εδρεύει στην Αθήνα. Σκοπός του Ταμείου είναι η χρηματοδότηση

προγραμμάτων και δράσεων για την ενίσχυση των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας, όπως αυτοί ορίζονται στο παρόντα νόμο. Οι πόροι του Ταμείου προέρχονται από τον προϋπολογισμό Δημοσίων Επενδύσεων (εθνικό ή/και συγχρηματοδοτούμενο σκέλος), καθώς και από άλλες πηγές χρηματοδότησης.

Τέλος, οι ΟΤΑ α' και β' βαθμού καθώς και τα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου έχουν τη δυνατότητα να παραχωρούν τη χρήση κινητής και ακίνητης περιουσίας τους σε Φορείς Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας για την ενίσχυση δραστηριοτήτων συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας, όπως περιγράφονται στις παραγράφους 3 και 4 του άρθρου 2. Οι διαδικασίες παραχώρησης χρήσης κινητής ή ακίνητης περιουσίας των ΟΤΑ α' και β' βαθμού ρυθμίζονται με κοινή απόφαση των Υπουργών Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και του Υπουργού Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης. Οι διαδικασίες παραχώρησης χρήσης κινητής και ακίνητης περιουσίας των ν.π.δ.δ. ρυθμίζονται με απόφαση του εποπτεύοντος φορέα. Στα πλαίσια της συγκεκριμένης παραγράφου, πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά το 2018 από τον Δήμο Αθηναίων η δράση "**Κατάστημα στο κέντρο**"⁴⁰. Η δράση, προβλέπει την αξιοποίηση κλειστών καταστημάτων στο κέντρο της Αθήνας και έχει στόχο να δώσει «πνοή» σε περιοχές που έχουν πληγεί από την κρίση. Στόχος της παρέμβασης είναι το πιλοτικό άνοιγμα κλειστών καταστημάτων που βρίσκονται συγκεντρωμένα σε συγκεκριμένους δρόμους και περιοχές του Κέντρου με σκοπό την τόνωση της υφιστάμενης και τη δημιουργία νέας οικονομικής δραστηριότητας, συμβάλλοντας στην ανάδειξη της εικόνας των περιοχών που αποτελούν –ή δύναται να αποτελέσουν– σημαντικούς πόλους έλξης επισκεπτών και κατοίκων. Η Πρόσκληση Εκδήλωσης Ενδιαφέροντος για την πρώτη περιοχή παρέμβασης, την ιστορική Πλατεία Θεάτρου, ολοκληρώθηκε στις 14 Ιουνίου 2018 και μέσω αυτής 7 καταστήματα, ξεκίνησαν τη δράση τους. Η Πρόσκληση Εκδήλωσης Ενδιαφέροντος για τη δεύτερη περιοχή παρέμβασης, αφορούσε την Στοά Εμπόρων της οδού Βουλής, ολοκληρώθηκε στις 28 Σεπτεμβρίου 2018. Κατά το πρώτο έτος του προγράμματος λειτούργησαν 8 καταστήματα. Και για τα δύο προγράμματα τα συμβόλαια ήταν ετήσια και ανανεώνονται σε ετήσια βάση.

⁴⁰<https://www.polis2.thisisathens.org>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ **ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΑΘΗΝΑΙΩΝ· ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΠΕΝΤΕ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ**

3.1 Η επιλογή του ποιοτικού χαρακτήρα της έρευνας και της συνέντευξης βάθους ως μεθόδου διεξαγωγής της

Η παρούσα έρευνα επιλέχθηκε να έχει τον χαρακτήρα ποιοτικής έρευνας. Ο λόγος που συνέβη αυτό, είναι το γεγονός ότι η ποιοτική έρευνα προσφέρει αρχικά στον ερωτώμενο την δυνατότητα να διηγηθεί αναλυτικά και εις βάθος τις εμπειρίες, τις απόψεις και τους προβληματισμούς του πάνω σε κάποιο θέμα που τον απασχολεί και έπειτα στον ερευνητή να παρατηρήσει άμεσα και με εκτενή τρόπο τα άτομα που επιθυμεί να ερευνήσει. Όσον αφορά τον πρώτο, σύμφωνα με την Κυριαζή Νότα, με την ποιοτική έρευνα του δίνεται η δυνατότητα «να αναπτύξει τα θέματα όπως εκείνος θέλει, καθώς περιγράφει ελεύθερα τις εμπειρίες του, αναφέρεται σε γεγονότα και καταστάσεις που έχουν ιδιαίτερη σημασία για τον ίδιο και εκφράζει γενικώς τις απόψεις του»⁴¹. Όσον αφορά το δεύτερο, σύμφωνα με την Λυδάκη Άννα, η ποιοτική έρευνα δίνει την ευκαιρία στον ερευνητή να «διεισδύσει στον χώρο των υποκειμένων της έρευνάς του», ειδικά σε ομάδες που «χωρίς αμεσότερη διείσδυση του ίδιου του ερευνητή στον χώρο και τον κόσμο των υποκειμένων της έρευνάς του και χωρίς ποιοτική ανάλυση των φαινομένων, τα συμπεράσματα στα οποία αυτός θα καταλήξει δεν θα έχουν πληρότητα»⁴².

Η διεξαγωγή μιας ποιοτικής έρευνας μπορεί να πραγματοποιηθεί με ποικίλους τρόπους, με τον εκάστοτε ερευνητή να επιλέγει αυτόν που θεωρεί καταλληλότερο για την έρευνά του. Οι συνηθέστεροι τρόποι για να πραγματοποιηθεί μια ποιοτική έρευνα είναι οι ομάδες εστίασης, η συνέντευξη βάθους, η ανάλυση περιεχομένου η συμμετοχική παρατήρηση. Από αυτούς στην παρούσα έρευνα επιλέχθηκε η συνέντευξη βάθους επειδή θεωρήθηκε ως καταλληλότερη για την επίτευξη των στόχων της με βάση το είδος του πληθυσμού τον οποίο καλέστηκε να μελετήσει.

⁴¹Κυριαζή Νότα, Η κοινωνιολογική έρευνα, Πεδίο, Αθήνα, 2011, σελ. 253-256

⁴²Λυδάκη Άννα, Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας, Αθήνα, Καστανιώτη, 2012, σελ.133-141

Η συνέντευξη βάθους προσφέρει στον ερευνητή μία σειρά από πλεονεκτήματα σε σχέση με τις άλλες μεθόδους διεξαγωγής ποιοτικών ερευνών⁴³. Καταρχάς, δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να μελετήσει πολύπλοκες στάσεις, αξίες και συμπεριφορές ατόμων σε βάθος. Ακόμα, τον διευκολύνει να έρθει πιο κοντά με τον ερωτώμενο και να αναπτύξει αμεσότητα μαζί του. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς μπορεί να μεταβάλει εξολοκλήρου την πορεία της συνέντευξης, με τον ερωτώμενο όχι μόνο να διευρύνει το θέμα της συζήτησης αλλά και ανοίγει θέματα που δεν είχαν καθοριστεί προηγουμένως, δίνοντας σημαντικές πληροφορίες που διαφορετικά ο ερευνητής δεν θα είχε συλλέξει. Επιπλέον, ο ερευνητής χρησιμοποιώντας την συνέντευξη βάθους βλέπει το εκάστοτε ζήτημα από την σκοπιά του ερωτώμενου, καταφέροντας έστω και για το σύντομο διάστημα της συνέντευξης να μπει για λίγο στην δικιά του θέση, κάτι που του επιτρέπει να κατανοήσει καλύτερα τον τρόπο με τον οποίο βιώνουν τα υποκείμενα της έρευνάς του την πραγματικότητά τους καθώς και τις απόψεις και τις συμπεριφορές τους.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η συνέντευξη βάθους που πραγματοποιήθηκε στην έρευνα επιλέξαμε να είναι ημιδομημένη. Αυτό σημαίνει ότι ενώ οι ερωτήσεις στην συνέντευξη ήταν καθορισμένες από πριν με τον σχηματισμό ενός ερωτηματολογίου, παρόλα αυτά υπήρχε ευελιξία τόσο στην σειρά με την οποία μπορούσαν να απευθυνθούν στους ερωτώμενους, στην τυχόν τροποποίηση του περιεχομένου τους και στην πρόσθεση ή αφαίρεσή τους ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε συνέντευξης. Ο λόγος που επιλέχθηκε η συνέντευξη να είναι ημιδομημένη ήταν το γεγονός ότι με αυτό τον τρόπο οι ερωτώμενοι θα είχαν μεγαλύτερη ελευθερία να αναπτύξουν τις απόψεις τους και έτσι η συζήτηση να οδηγήσει στην αποκάλυψη γεγονότων και βιωμάτων που διαφορετικά θα ήταν αδύνατο να γίνει αν η συνέντευξη είχε δομημένη μορφή.

3.2 Ο σχεδιασμός του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα

Το ερωτηματολόγιο της συνέντευξης σχεδιάστηκε με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας. Έτσι, οι ερωτήσεις επιλέχθηκαν με τον σκοπό να καλύπτουν όλα

⁴³Ιωσηφίδης Θεόδωρος, Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες, Κριτική, Αθήνα, 2008, σελ.113

τα ερευνητικά ερωτήματα που είχαν τεθεί.

Ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται μια συνέντευξη βάθους είναι ιδιαίτερα σημαντικός για τον καθορισμό τόσο της ποσότητας όσο και της ποιότητας των πληροφοριών που καταφέρνει να συλλέξει ο ερευνητής για τον ερωτώμενο. Έπρεπε λοιπόν να είμαι εξαιρετικά προσεκτικός καθ' όλη την διάρκεια της συνέντευξης σε πολλά σημεία. Κατά την διάρκεια λοιπόν των συνεντεύξεων που απαιτήθηκαν για την παρούσα έρευνα, προσπάθησα να μειώσω τους κινδύνους που ελλοχεύουν κατά την διάρκειά της με πολλούς τρόπους. Καταρχάς, προσπάθησα ο ερωτώμενος να έχει τη αμέριστη προσοχή μου. Έτσι, απέφυγα για όλη την διάρκειά της να κάνω πράγματα που θα με αποσπούσαν, όπως το να ψάχνω την τσάντα που είχα μαζί μου ή να αποσπάται η προσοχή μου από άλλα άτομα που τυχόν βρίσκονταν στον ίδιο χώρο.

3.3 Τα προβλήματα που προέκυψαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων

Αναμενόμενο πρόβλημα στη διάρκεια των συνεντεύξεων μου αποτέλεσε και η έλλειψη εμπειρίας μου με την διαδικασία της συνέντευξης. Έτσι, σε κάποιες συνεντεύξεις δυσκολεύτηκα σε κάποια σημεία που πιο έμπειροι ερευνητές ίσως να είχαν ανταπεξέλθει καλύτερα, όπως η αδυναμία συγκέντρωσης σε κάποιες περιπτώσεις. Παρόλα αυτά, όσο προχωρούσαν οι συνεντεύξεις ένιωθα μεγαλύτερη σιγουριά, με συνέπεια έπειτα από την δεύτερη συνέντευξη, να νιώθω ασφάλεια σχετικά με το συγκεκριμένο ζήτημα, καταλαβαίνοντας ότι ο χρόνος της συνέντευξης ήταν επαρκής, αρκεί η συζήτηση να παραμένει πάντοτε εντός θέματος και με ικανοποιητική ροή χωρίς καθυστερήσεις.

Επίσης, λόγω του ότι οι χώροι όπου πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις ήταν κυρίως εμπορικοί και οι συνεντευξιαζόμενοι εργαζόμενοι σε αυτές, χρειάστηκε σε αρκετές περιπτώσεις να διακοπούν οι συνεντεύξεις λόγω των πελατών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μια μικρή καθυστέρηση στο χρόνο της κάθε συνέντευξης καθώς και οι δύο πλευρές χάναμε τον ειρμό μας και ορισμένες φορές επαναλαμβάναμε την ίδια θεματική ενότητα ώστε να επανέρθουμε στο σημείο που είχαμε σταματήσει.

3.4 Η αποτύπωση των συνεντεύξεων

Για την ανάγκη της εργασίας πραγματοποίησα σε τελικό στάδιο 6 συνεντεύξεις στο διάστημα 29 Νοεμβρίου με 25 Φεβρουαρίου. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις με τις οποίες επικοινωνήσα ήταν στη πλειοψηφία θετικές στη συνεργασία με λίγες εξαιρέσεις. Μία απόφαση που αρχικά με δυσκόλεψε ήταν το ότι αποφάσισα να μην μαγνητοφωνήσω τις συνεντεύξεις αλλά να κρατάω σημειώσεις ώστε η συζήτηση μου με τον συνομιλητή μου να γίνει σε πιο άμεσο, άνετο και αυθόρμητο κλίμα. Η απόδοση των συνεντεύξεων, επέλεξα να γίνει θεματικά, χωρίζοντας τις σε θεματικές ενότητες, με τον ίδιο τρόπο και σειρά που πραγματοποιήθηκαν. Με βάση αυτό, αρχικά θα παρουσιάσω το προφίλ των επιχειρήσεων με εργαζόμενους των οποίων συνομίλησα. Στη συνέχεια θα παρουσιάσω το θέμα της έναρξης και της λειτουργίας της επιχείρησης, όπου θα αναφερθούν οι λόγοι που επέλεξαν να ενταχθούν στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας. Η τρίτη θεματική ενότητα, αφορά τον κοινωνικό αντίκτυπο σε σύγκριση με τον εμπορικό στόχο της επιχείρησης. Η τέταρτη θεματική ενότητα, αναφέρεται στο θεσμικό πλαίσιο και τις αλλαγές των τελευταίων ετών από τη ματιά των μελών και των εργαζόμενων στον τομέα. Στη συγκεκριμένη ενότητα θα αναφέρουν επίσης τα θέματα τόσο του ασφαλιστικού, που αποτελεί ένα ακόμα θολό τοπίο, όσο και τον βαθμό μέχρι σήμερα της κρατικής παρέμβασης. Τέλος, η πέμπτη και τελευταία ενότητα, αφορά τον τρόπο που βλέπει γενικότερα η πλευρά των εργαζομένων τον τομέα της κοινωνικής οικονομίας, τόσο όσον αφορά τη σημερινή κατάσταση και την ξαφνική ανάπτυξη του θεσμού, όσο και σε μακροπρόθεσμο στάδιο, αναφέροντας τα προς επίλυση θέματα που δυσκολεύουν τον θεσμό, όσο και τις σκέψεις και τη γνώμη του καθενός για την ομαλή συνέχεια και διεύρυνση του θεσμού.

3.5 Το προφίλ των κοινωνικών επιχειρήσεων

Δείγμα 1: Εκδόσεις Συναδέλφων /Σ.

Έτος δημιουργίας: 2012

Δραστηριότητα: Εκδοτικός οίκος, Βιβλιοπωλείο

Αριθμός μελών: 5

Εγγραφή στο μητρώο ΚΑΛΟ: NAI

Δείγμα 2: Συγκρουόμενα /Δ.

Έτος δημιουργίας: 2012

Δραστηριότητα: Χώρος εστίασης

Αριθμός μελών: 20

Εγγραφή στο μητρώο ΚΑΛΟ: OXI

Δείγμα 3: Σαΐτα/ Ε.

Έτος δημιουργίας: 2016

Δραστηριότητα: Εμπόριο φυτικών καλλυντικών και χειροποίητων προϊόντων

Αριθμός μελών: 5

Εγγραφή στο μητρώο ΚΑΛΟ: NAI

Δείγμα 4: 1 tool 3 /Μ.

Έτος δημιουργίας: 2016

Δραστηριότητα: Κατασκευή και λιανικό εμπόριο χειροποίητων κοσμημάτων

Αριθμός μελών: 5

Εγγραφή στο μητρώο ΚΑΛΟ: NAI

Δείγμα 5: Άγγιγμα Ζωής/ Κ.

Έτος δημιουργίας: 2013

Δραστηριότητα: Ομάδα στήριξης σε άτομα χρήζοντα βοήθειας

Αριθμός μελών: 10

Εγγραφή στο μητρώο ΚΑΛΟ: NAI

3.6 Η λειτουργία και η διαβίωση των κοινωνικών επιχειρήσεων

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή της εργασίας, οι επιχειρήσεις στις οποίες απευθύνθηκα είναι εν λειτουργία για διάστημα μεγαλύτερο από τρία χρόνια. Συγκεκριμένα, τα δείγματα 1,2 και 5 λειτουργούν πριν 2016, επωφελούμενοι δηλαδή της πρώτης επίσημης νομοθετικής ρύθμισης για τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Σχετικά με τους λόγους που ώθησαν τα μέλη των επιχειρήσεων στην έναρξη μίας κοινωνικής επιχείρησης με την οποιαδήποτε μορφή, ποικίλουν. Για κάποιους ο λόγος ήταν η ανάγκη για τη δημιουργία μίας συλλογικότητας, στην οποία θα έχουν τη δυνατότητα να εργάζονται σε κάτι που τους ενδιαφέρει και με τέτοιο τρόπο, ώστε να συμβάλλουν και να συμμετέχουν και οι ίδιοι σε όλες τις διαδικασίες, έχοντας μαζί άτομα που ξέρουν τόσο ότι μπορούν να εμπιστευτούν όσο και να συνεργαστούν. Μάλιστα κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων αναφέρθηκε σε παραπάνω από μία περίπτωση η φράση "χωρίς να έχουμε ένα αφεντικό πάνω από το κεφάλι μας". Στην περίπτωση του δείγματος 2, τα μέλη του καφεeneίου επιθυμούσαν πολλά χρόνια να δημιουργήσουν κάτι δικό τους όλοι μαζί με τη μορφή της "κολεκτίβας" όπως χαρακτηριστικά είπε ο Γ. και συνεχίζει " ακόμα και η γειτονιά που επιλέξαμε για εμάς είναι σημαντική καθώς συμμετείχαμε χρόνια στις τοπικές κοινωνικές δράσεις ατομικά... το να συνεχίσουμε να το κάνουμε και σαν επιχείρηση σημαίνει πολλά για εμάς".

Ο δεύτερος λόγος, είναι η ανάγκη για την υποστήριξη και τη μετάδοση της κοινωνικής συνεισφοράς. Όπως μου ανέφερε η Κ. η οποία είναι μέλος ΚΟΙΝ.ΣΕΠ με αντικείμενο την παροχή στήριξης σε καρκινοπαθείς ασθενείς, "...μετά από μία προσωπική μας εμπειρία, η μητέρα μου και εγώ, καταλάβαμε πόσο δύσκολο είναι για τους καρκινοπαθείς και τις οικογένειές τους να βρουν την στήριξη που χρειάζονται τόσο στον οικονομικό και ψυχολογικό τομέα, όσο και σε πιο πρακτικά θέματα, όπως η γραφειοκρατία την οποία αντιμετωπίζουν για βασικά θέματα και για την οποία δεν έχουν ούτε το χρόνο αλλά ούτε και το κουράγιο..."

Τέλος, για κάποιους ο λόγος είναι πιο πολύ βιοποριστικός. Αναφέρεται δηλαδή στις περιπτώσεις όπου η κοινωνική επιχείρηση αποτελεί τον τρόπο για να εδραιώσουν την επιχείρησή τους σε μία νόμιμη μορφή. "Μόνη μου δεν θα μπορούσα ούτε να ανοίξω μαγαζί

ούτε και να έχω τη στήριξη και τις επαφές που έχω τώρα... ούτε εγώ ούτε και οι κοπέλες που είμαστε μαζί σε αυτό, " αναφέρει η Μ. ενώ η Ε. λέει, " αν μπορούσα να στηρίξω ένα μαγαζί μόνη μου θα το έκανα..". Σε αυτήν την κατηγορία, θα μπορούσαμε να πούμε ότι περιλαμβάνονται και όσοι κατέφυγαν στην κοινωνική επιχειρηματικότητα ως αντίδοτο στην κρίση και την ανεργία. Όπως αναφέρει ο Σ. που δραστηριοποιείται στο χώρο του βιβλίου "Με το που ξεκίνησε η κρίση, ο τομέας των εκδόσεων επηρεάστηκε άμεσα, σαν εργαζόμενοι το νιώσαμε άμεσα.... θέλαμε καιρό να κάνουμε κάτι συλλογικό , το ψάχναμε, και μόλις βγήκε η νομοθεσία του 2011 το κυνηγήσαμε.

3.7 Ο κοινωνικός αντίκτυπος των κοινωνικών επιχειρήσεων

Ο κοινωνικός αντίκτυπος των επιχειρήσεων με τις οποίες επικοινωνήσα περιτριγυρίζεται κυρίως από τρεις τομείς:

1. ανάπτυξη τοπικής κοινωνίας
2. μετάδοση γνώσεων και ανάπτυξη κοινωνικής οικονομίας
3. ανάπτυξη αλληλεγγυα και συλλογικής κοινωνίας

Ένα μέρος του δείγματος, σχετίζεται με την τοπική κοινότητα και την ανάπτυξη της γειτονιάς στην οποία εδρεύουν. Συγκεκριμένα, τα μέλη των δειγμάτων 1 και 2 συνεργάζονταν με ενώσεις πολιτών σχετικά με τοπικά δρώμενα. Όπως μάλιστα αναφέρει ο Δ (δείγμα 2), "η συγκεκριμένη γειτονιά είναι αρκετά ενεργητική σε θέματα δράσεων και κινητοποίησης... οι συναντήσεις μεταξύ πολιτών και καταστηματαρχών εδώ είναι συχνές...και τα προβλήματα που υπάρχουν τα συζητάμε μήπως και βρούμε και μεταξύ μας κάποια λύση αλλά γενικά είναι μία γειτονιά με αλληλεγγύη οπότε έχουμε και εμείς ένα πάτημα...". Τα μέλη του πρώτου δείγματος έχουν μία διαφορετική εμπειρία, καθώς συμμετέχει σε μία μικρή δικτύωση που αποτελείται από πέντε με έξι άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις, οι οποίες συνεργάζονται τόσο για να στηρίζουν η μία την άλλη όσο και για την διάδοση της κοινωνικής οικονομίας. Όπως μου αναφέρει ο Σ. "...είμαστε όλοι από επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν περίπου την ίδια εποχή...μόνοι μας δικτυωθήκαμε από την αρχή μεταξύ μας για να αλληλοστηριζόμαστε..." Και στις πέντε περιπτώσεις που

συνάντησα ένα κοινό στοιχείο ήταν η επαφή και η συνεργασία με παρόμοιες πρωτοβουλίες ή μικρές παραγωγικές μονάδες. Η Ε. Αναφέρει: "... δεν είναι εύκολο να έχουμε τον έλεγχο σε όλες τις πρώτες ύλες... δεν υπάρχουν δηλαδή ακόμα στη χώρα τόσες μικρές υγιείς επιχειρήσεις που να πρεσβεύουν αυτόν το σκοπό αλλά όπου μπορούμε επιλέγουμε..."

Η δεύτερη κατηγορία αφορά την μετάδοση γνώσεων και πρακτικών είτε μέσω κάποιων διαλέξεων και συμμετοχής σε εκδηλώσεις για την ενίσχυση της κοινωνικής οικονομίας, είτε μέσω σεμιναρίων και ειδικών εργαστηρίων που σκοπό έχουν την επιμόρφωση ανέργων και άλλων ενδιαφερόμενων. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελούν τα δείγματα 4 και 5 που, όπως αναφέρθηκε, στεγάζονται στη "Στοά των εμπόρων". Τα άτομα με τα οποία συνομίλησα, μου ανέφεραν ότι υπάρχει ένας βαθμός συνεργασίας μεταξύ των εναπομεινάντων καταστημάτων σχετικά με τη διάδοση του σκοπού τους. "... διοργανώνουμε συχνά κάτι σαν κύκλους σεμιναρίων και διαλέξεων και ο καθένας από εμάς συμμετέχει όπως μπορεί...αυτές οι δράσεις βέβαια προτείνονται από τον Δήμο σαν άτυπη υποχρέωση της παραχώρησης των καταστημάτων αλλά μας αρέσει όπως το διοργανώνουμε και βλέπουμε ότι έχει απήχηση... θα ήθελα να συνεχίσω να το κάνω..." αναφέρει η Μ.

3.8 Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις

Τα προβλήματα και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει μία κοινωνική επιχείρηση, είναι σε γενικές γραμμές παρόμοια με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει μία οποιαδήποτε μορφής σύγχρονη μικρή επιχείρηση. Η καθημερινή πάλη και το οικονομικό άγχος στην εποχή μας είναι προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι περισσότεροι επιχειρηματίες. Στις συνεντεύξεις που πραγματοποίησα, πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα, οι ερωτήσεις μου είχαν τρεις κεντρικούς πυλώνες. **Τη σχέση με το κράτος, τις εσωτερικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν και το Ασφαλιστικό**, που αποτελεί και ένα από τα βασικότερα ελλείματα της κοινωνικής οικονομίας. Αναφερόμενη στη σχέση μεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων και του κράτους, και στις έξι περιπτώσεις, το πρώτο πράγμα που ανέφεραν οι συνεντευξιζόμενοι ήταν το ζήτημα της γραφειοκρατίας. Οι επιχειρήσεις που ξεκίνησαν με το πρώτο νομοθετικό πλαίσιο, αναφέρουν ότι είχαν αντιμετωπίσει ζητήματα

γραφειοκρατίας: "... με τον πρώτο νόμο τα απαιτούμενα και οι προϋποθέσεις ήταν περισσότερα από ότι μου 'παν ότι είναι τώρα... ταλαιπωρηθήκαμε, ζητάγαμε και πολλά χαρτιά, αλλά είναι κάτι που περνάει όποιος έχει συναλλαγές με το δημόσιο.." λέει ο Σ. ενώ ο Δ. μου ανέφερε ότι καθώς σύμφωνα με την νομοθεσία την περίοδο που ξεκίνησαν ο ελάχιστος απαιτούμενος αριθμός μελών ήταν 20 και καθώς οι συμμετέχοντες ήταν τότε λιγότεροι, ο αριθμός συμπληρώθηκε από αριθμούς και φίλους.

Όσοι επιχειρηματίες και ωφελούμενοι στεγάζονται στην στοά των εμπορών με παραχώρηση των καταστημάτων από τον δήμο, αντιμετωπίζουν μία ανασφάλεια και ελλιπή πληροφόρηση σχετικά με την παραμονή τους στον χώρο αλλά και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες θα γίνει αυτή... Όπως ανέφεραν και τα δύο άτομα με τα οποία μίλησα και που οι επιχειρήσεις τους στεγάζονται στην Στοά εμπορών, στο κέντρο της Αθήνας, ο Δήμος Αθηναίων, παρέχει το κατάστημα και τα έξοδα του (ηλεκτρικό ρεύμα, νερό κ.λπ.) για έναν χρόνο με την δυνατότητα ανανέωσης χωρίς όμως αυτό να γίνεται έγκαιρα γνωστό. Επίσης οποιεσδήποτε δράσεις κοινωνικού περιεχομένου ή προώθησης των κοινωνικών σκοπών, είναι στη πλειοψηφία σχεδιασμένες από τα εδρευόμενα καταστήματα και οργανισμούς, χωρίς την συμμετοχή του κράτους.

Το ζήτημα των εσωτερικών προκλήσεων των επιχειρήσεων αφορά την εσωτερική διαχείριση των ζητημάτων, την σχέση μεταξύ των μελών και τον τρόπο που αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλον. Η απάντηση σε όλες τις περιπτώσεις ήταν παρόμοια. Όλα τα μέλη μεταξύ τους σέβονται το κανονισμό και είτε διαφωνούν είτε συμφωνούν μεταξύ τους, υπερτερεί η πλειοψηφία.

Το τελευταίο ζήτημα που ασχολήθηκα πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα ήταν το **Ασφαλιστικό**. Αυτό ίσως να αποτελεί και ένα από τα μεγαλύτερα "αγκάθια" της κοινωνικής οικονομίας στην χώρα. Σύμφωνα με τη νομοθεσία και τη βιβλιογραφία που μελετήθηκε, τα μέλη των κοινωνικών επιχειρήσεων δεν έχουν την υποχρέωση να ασφαλιζονται. Έχουν την ιδιότητα των εθελοντών σε μία οργάνωση ή επιχείρηση. Αυτό τους καλύπτει μεν σε τυχόν ελέγχους της εφορίας αλλά δεν τους παρέχει ασφαλιστική κάλυψη. Δίνεται βέβαια η δυνατότητα της αυτασφάλισης των μελών, όπου εντάσσονται στην ουσία στο πλέγμα του ελεύθερου επαγγελματία, χωρίς όμως να διαχωρίζονται σε κάποιον βαθμό, λόγω της ιδιαιτερότητας της επιχειρηματικής τους κίνησης. Αυτό λοιπόν,

δημιουργεί ένα επισφαλές κλίμα και μία κατάσταση ανασφάλειας στον τομέα. Στο δείγμα που μελετήθηκε, οι τέσσερις από τις έξι περιπτώσεις επέλεξαν την εναλλακτική της αυτασφάλισης. Οι άλλες δύο περιπτώσεις, δεν είχαν κάποια ασφάλιση ως προς αυτή τους την ιδιότητα, καθώς εργάζονταν και σε άλλες θέσεις όπου ασφαλιζόνταν και δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα για τις επιπλέον ασφαλιστικές εισφορές ή δεν το θεωρούσαν απαραίτητο. Όπως αναφέρει ο Δ. . “...αν δεν ασφαλιζόμασταν θεωρητικά ναι έχουμε την κάλυψη αλλά που ξέρω εγώ τι θα γίνει σε έναν έλεγχο της εφορίας, ή αν θα γνωρίζει ο εφοριακός την κατάσταση και τα καταστατικά που από μόνα τους είναι αρκετά μπερδεμένα... στο κάτω κάτω εμείς δεν έχουμε κάποια άλλη κάλυψη ασφαλιστικά και ποτέ δεν ξέρεις τι γίνεται, άρα επιλέξαμε τα μέλη που εργαζόμαστε καθημερινά, να ασφαλιζόμαστε όσο έχουμε την δυνατότητα...” Ενώ η Ε. όπου στην επιχείρηση εργάζονται πέντε μέλη χωρίς ασφάλιση λέει: “ ...προς το παρόν όλες οι κοπέλες που είμαστε εδώ εργαζόμαστε με συμβάσεις (περιορισμένου χρόνου) και σε διάφορα προγράμματα είτε του Ο.Α.Ε.Δ. είτε των δήμων... όταν τελειώσουν αυτές δεν ξέρω τι θα κάνουμε καθώς από την επιχείρηση μέχρι στιγμής με το ζόρι βγαίνουν τα έξοδά μας και ένα μικρό μερίδιο για την καθεμιά μας... τουλάχιστον άμα υπάρχει κάποια ειδική ρύθμιση ή κάποιες ελαφρύνσεις κάτι θα γινόταν...”. Ενώ και η Μ αναφέρει “πληρώνουμε τις εισφορές από τα κέρδη μας όσο μπορούμε για ασφάλεια αλλά θεωρώ ότι θα έπρεπε να υπάρχει κάποια συγκεκριμένη ρύθμιση...δεν λέω να μας πλήρωνε το κράτος την ασφάλισή μας αλλά θα μπορούσε να υπάρχει κάποια συγκεκριμένη ρύθμιση και να μην είναι όλα τόσο φλου...”.

3.9 Το μέλλον της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα

Το τελευταίο ζήτημα που συζητήθηκε ήταν το μέλλον της κοινωνικής οικονομίας. Συγκεκριμένα, ήθελα να δω πως βλέπουν οι επωφελούμενοι και την σημερινή κατάσταση που επικρατεί στον τομέα αλλά και το κατά πόσο η κοινωνική οικονομία έχει ή φαίνεται να έχει τις βάσεις να αναπτυχθεί στο ελληνικό περιβάλλον. Επίσης, με ενδιέφερε να μάθω πως βλέπουν οι ίδιοι ως εσωτερικοί παρατηρητές, την ξαφνική και ραγδαία αύξηση των κοινωνικών επιχειρήσεων τα τελευταία χρόνια. Ως προς την αύξηση αυτή οι περισσότεροι

είχαν θετική άποψη, αν και υπήρξε από όλους η άποψη ότι η κρίση είναι καθοριστικός παράγοντας για αυτό το φαινόμενο. Από τις απαντήσεις των επιχειρήσεων με τη μεγαλύτερη "διάρκεια ζωής", μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι η κοινωνική οικονομία στον ελληνικό χώρο έχει γίνει κομμάτι της κοινωνίας, όπως λέει ο Σ "...όταν πρωτοανοίξαμε οι πελάτες μπαίνανε και δεν αντιλαμβανόντουσαν κάποια διαφορά από κάποιο βιβλιοπωλείο...σιγά σιγά ρωτούσαν για να μάθουν, ενδιαφερόντουσαν...τα τελευταία δυο-τρία χρόνια έρχονται και μερικοί συνειδητοποιημένοι που ξέρουν ποιοι είμαστε και μας επιλέγουν για αυτό ή απλά από περιέργεια δεν ξέρω..." Ενώ ο Κ. που εργάζεται σε παραδοσιακό καφενείο σε τουριστική περιοχή λέει "... έρχονται πια και τουρίστες που ψάχνονται γενικά με κολεκτίβες και τα λοιπά επειδή έχουν δει σε διάφορα φόρουμ ότι λειτουργούμε συνεργατικά..." .

Όσον αφορά το μέλλον της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα, υπήρξε γενικά η αποδοχή ότι η χώρα παρά τα θετικά βήματα που κάνει τα τελευταία χρόνια, έχει ακόμα πολλά ζητήματα να επιλύσει. Εκτός από το ασφαλιστικό, που αναφέρθηκε προηγουμένως, υπάρχει και το ζήτημα των κρατικών χρηματοδοτήσεων και τη δημιουργία του ταμείου κοινωνικής οικονομίας, που ακόμα εκκρεμούν, παρά το ότι οι σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις έγιναν με τον νόμο του 2016. Επικρατεί επίσης μία ανασφάλεια από πολλούς επιχειρηματίες, καθώς η γενική πολιτική και οικονομική αστάθεια που επικρατεί, αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο ανακατατάξεων και αλλαγών στις υπάρχουσες και στις ήδη σχεδιασμένες πολιτικές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα είχε ομολογουμένως μία βραδεία και μη ομαλή ανάπτυξη συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες. Κάνοντας μία ανασκόπηση τόσο στην γενική κοινωνικοοικονομική ιστορία της χώρας, όσο και πιο εξεζητημένα στις προϋπάρχουσες και βαθιά στερεωμένες μορφές αλληλεγγύης, αυτό το φαινόμενο δεν είναι τόσο παράλογο και η ανάλυσή του απλουστεύεται. Ο πρώτος παράγοντας που θα πρέπει να λάβουμε υπόψιν μας, είναι φυσικά η ασταθής, τόσο πολιτικά όσο και οικονομικά κατάσταση, που επικρατούσε στην χώρα μας, ειδικά μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Την περίοδο μάλιστα που στην Ευρώπη άρχισε η Κοινωνική οικονομία να αποκτά υπόσταση στην επιστημονική κοινότητα αλλά και στην κοινωνία, η Ελλάδα ήταν αντιμέτωπη με ένα δικτατορικό καθεστώς και μετέπειτα με μία χρόνια πολιτική αστάθεια και μία εσωτερική ιδιορρυθμία που αφορά τα επίπεδα διαφθοράς.

Ο δεύτερος σημαντικός λόγος είναι οι παραδοσιακές μορφές αλληλεγγύης στην χώρα. Καταρχήν, στο ελληνικό σύστημα, ο θεσμός της οικογένειας στη Ελλάδα, αποτελεί ίσως και την πιο ισχυρή μορφή αλληλεγγύης. Η καθυστερημένη και ελλιπής ανάπτυξη της κοινωνικής πολιτικής και κατά συνέπεια της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα, είναι κατά ένα μεγάλο μέρος, απόρροια του ιδιαίτερου αυτού θεσμού. Η οικογένεια προστατεύοντας τα μέλη και τους μεταξύ τους δεσμούς καθίσταται η πρώτη επιλογή σε περίπτωση ανάγκης, αντικαθιστώντας τις χρήζουσες κρατικές πολιτικές. Ένας ακόμα ιδιαίτερος ελληνικός θεσμός που αποτελεί και αυτός ισχυρή μορφή παροχής αλληλεγγύης, είναι η Εκκλησία. Εκτελώντας και αυτή τον ρόλο του κράτους, με οικονομική στήριξη, συσσίτια και λοιπές φιλανθρωπικές δράσεις, δρούσε μεταξύ οικογένειας και κρατικής παροχής ως προστατευτικό δίχτυ.

Ο τρίτος λόγος, είναι μία σύγχυση που επικρατεί στην Ελλάδα, μεταξύ των όρων συνεταιρισμός (ως φορέας της κοινωνικής οικονομίας) και συνδικάτο. Οι συνεταιρισμοί που αναπτύχθηκαν στις αρχές του 20ου αιώνα -όπως τα Αμπελάκια που αναφέρονται στο Κεφάλαιο 1 και αποτελούν και το χαρακτηριστικά παράδειγμα- εκτός από το κοινωνικό έργο που επιτελούσαν, έδωσαν και ένα πάτημα στο εργατικό κίνημα. Ο τρόπος ανάπτυξης από την άλλη πλευρά του συνδικαλιστικού κινήματος την περίοδο της μεταπολίτευσης και

ειδικότερα τη δεκαετία του 1980. Η προβληματική του εδραίωση και η σχέση των μελών του με τους κρατικούς φορείς, δημιούργησε στο ελληνικό περιβάλλον μία αρνητική εικόνα τόσο για τον συνδικαλισμό, όσο και για τον συνεταιρισμό ως ταυτόσημη για κάποιους έννοια.

Σε γενικές γραμμές, η εδραίωση της κοινωνικής οικονομίας δεν ήταν εύκολη υπόθεση, καθώς δεν είχε ενεργή οικονομική, νομική και δομική υποστήριξη. Από την άλλη πλευρά, οι ελληνικοί συνεταιρισμοί και η δυναμική που αποδείχτηκε ότι μπορεί να αποκτήσουν ήταν και ένας θετικός παράγοντας για την εδραίωση την άνοδο της κοινωνικής οικονομίας. Ήδη από τα πρώιμα στάδιά του, το ελληνικό συνεταιριστικό κίνημα ειδικότερα στην γεωργική παραγωγή, προωθούσε όλα αυτά που θα πρέπει να πρεσβεύει μία σύγχρονη κοινωνική επιχείρηση σε μία δύσκολη μάλιστα αντικειμενικά εποχή. Η δυναμική του, αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι για τη προστασία και την προώθησή του, υπήρξε νομοθετική ρύθμιση ήδη από το 1911. Η περαιτέρω βέβαια νομοθετική ρύθμιση και η νομοθετική αναφορά της κοινωνικής οικονομίας καθυστέρησε αρκετά.

Για ένα λοιπόν μεγάλο χρονικό διάστημα, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί, ήταν στην χώρα ότι πιο κοντινό είχαμε, στα όσα πρεσβεύει ο θεσμός της κοινωνικής οικονομίας. Η μετέπειτα πρώτη προσπάθεια που έγινε από την ελληνική πολιτεία, ήταν το 1999 και αφορούσε τη δημιουργία κοινωνικών συνεταιρισμών περιορισμένης ευθύνης για άτομα από ευπαθείς ομάδες, στα πλαίσια μίας γενικότερης ευρωπαϊκής οδηγίας και πολιτικής στάσης. Είτε λόγω μειωμένης ζήτησης είτε λόγω κακής οργάνωσης, είτε λόγω κακού χρονικού συγχρονισμού, η πολιτική αυτή δεν είχε την απήχηση και την επιτυχία που θα έπρεπε. Η πρώτη σημαντική προσπάθεια ένταξης και αναγνώρισης της κοινωνικής οικονομίας, έγινε με τον νόμο 4019/2011. Δημιουργήθηκε για πρώτη φορά, ειδική υπηρεσία για τον συγκεκριμένο σκοπό, και μάλιστα σχεδιάστηκε στρατηγική και σχέδιο δράσης, ειδικά για την προώθηση και την ανάπτυξη την κοινωνικής επιχειρηματικότητας σαν κύρια μορφή του. Επίσης συζητήθηκε η οικονομική στήριξη των φορέων και για πρώτη φορά, η ίδρυση ειδικού ταμείου για την κοινωνική οικονομία. Μέσω αυτού του νόμου, επωφελήθηκαν πολλά άτομα και άρχισε να δημιουργείται ένα ικανοποιητικό δίκτυο κοινωνικής επιχειρήσεων. Παρά βέβαια την ίδρυση ενός σημαντικού αριθμού

επιχειρήσεων και την σημαντική προσπάθεια που έγινε με αυτόν τον νόμο, στην πράξη δεν εφαρμόστηκαν όλα με αποτέλεσμα από ένα σημείο και μετά η κατάσταση να μείνει στάσιμη και να θεωρείται απαραίτητη η διαβούλευση για μία νομική αναθεώρηση. Η τελική αλλαγή ήρθε με τον νόμο 4430/2016.

Ο νέος νόμος, αναφέρεται πλέον στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, και φαίνεται να είναι προσανατολισμένος περισσότερο στον κοινωνικό επιχειρηματία προσφέροντας διευκολύνσεις όσον αφορά τις γραφειοκρατικές διαδικασίες με την ίδρυση ειδικού φορέα. Βασική δομική μονάδα της κοινωνικής οικονομίας νοείται η κοινωνική επιχείρηση, η οποία παίζει έναν ζωτικής σημασίας ρόλο στην επίτευξη κυβερνητικών πολιτικών που σχετίζονται με

- Αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας
- Συνεισφορά στην δημιουργία ενδογενούς της κοινωνίας πλούτου
- Παροχή ικανότητας σε άτομα και κοινότητες για την ανανέωση τοπικών γειτονιών
- Παρουσίαση νέων μεθόδων παροχής δημοσίων υπηρεσιών
- Ανάπτυξη μίας κοινωνίας χωρίς αποκλεισμούς, με ενεργούς πολίτες.

Επίσης, μέσω του νέου νόμου, ιδρύεται το μητρώο Γενικό Μητρώο Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας για την καλύτερη αποτύπωση και καταμέτρηση της ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας, αλλά και ειδική πλατφόρμα δικτύωσης των φορέων για την μεταξύ τους επικοινωνία και συντονισμό. Ένα ακόμα βήμα που έγινε με την εφαρμογή του νέου νομοσχεδίου είναι η διεύρυνση του πεδίου των Φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας, δίνοντας τη δυνατότητα σε φορείς εκτός των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων να ενταχθούν στις ρυθμίσεις του θεσμικού πλαισίου της Κοινωνικής Οικονομίας. Αυτό περιλαμβάνει εκτός από τις εμπορικές κοινωνικές επιχειρήσεις και συνεταιρισμούς, μη κερδοσκοπικές εταιρίες και οργανισμούς καθώς και φορείς ένταξης και στήριξης ευπαθών ομάδων. Το μέτρο αυτό είναι εν μέρη θετικό, καθώς δίνεται πια μεγαλύτερη έμφαση στον κοινωνικό χαρακτήρα της κοινωνικής οικονομίας και σε όσα θα πρέπει να προωθεί και να πρεσβεύει με μία σκοπιά πιο κοντά στα ευρωπαϊκά πρότυπα. Παρόλα αυτά θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη σημασία στις μεταξύ τους διαφορές καθώς και να αναγνωριστεί το έργο που εκτελεί η κάθε επιχείρηση. Για παράδειγμα μπορεί

μία κοινωνική επιχείρηση με εμπορική δραστηριότητα και μία με δραστηριότητα την στήριξη ευπαθών ομάδων να είναι εξίσου σημαντικές για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας, οι πόροι όμως που έχει στη διάθεσή της η κάθε μία από αυτές αλλά και ο σκοπός τους διαφέρουν. Θα πρέπει λοιπόν μέσα από την αρμόδια υπηρεσία, να γίνεται ευδιάκριτος αυτός διαχωρισμός αλλά και να αναγνωρίζονται οι δυσκολίες που θα αντιμετωπίζει ο κάθε φορέας ανάλογα με αυτό που πρεσβεύει.

Μέσα από το ερευνητικό κομμάτι της εργασίας, προσπάθησα να δω την συνολική εικόνα της κοινωνικής οικονομίας τόσο από την πλευρά των κρατικών αναφορών και των βιβλιογραφικών αναφορών, όσο και από τη πλευρά των άμεσα εμπλεκόμενων, των μελών δηλαδή κοινωνικών επιχειρήσεων και συγκεκριμένα στο Δήμο Αθηναίων. Οι επιχειρήσεις τις οποίες επισκέφτηκα (συνολικά πέντε) εκτελούσαν κυρίως εμπορική δραστηριότητα. Συγκεκριμένα, οι δύο στον τομέα του λιανικού εμπορίου, μία στον τομέα των εκδόσεων και εμπορίου, μία στον τομέα της εστίασης και μία ως υπηρεσία στήριξης σε ευπαθείς ομάδες έχοντας όμως και την εμπορική ιδιότητα. Εκτός από την δική τους ως τώρα εμπειρία ως κοινωνικοί επιχειρηματίες με ενδιέφερε να ερευνήσω και το κατά πόσο είναι και οι ίδιοι αφοσιωμένοι στον κοινωνικό μέρος της επιχείρησής τους όπου αυτό υπάρχει και κατά πόσο στο τέλος γίνεται προτεραιότητα το κέρδος ή ο συλλογικός σκοπός.

Ως προς το τελευταίο ζήτημα έχει ενδιαφέρον ότι για την περιγραφή των εγχειρημάτων τους τα περισσότερα μέλη χρησιμοποιούσαν την λέξη "επιχείρηση" ή "κατάστημα" ή "μαγαζί" ενώ μόνο από τρεις περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν οι όροι "κολεκτίβα" και "συλλογικότητα". Η πλειοψηφία του δείγματος, ήρθε σε επαφή με την έννοια και τις αρχές της κοινωνικής οικονομίας λόγω του επιχειρηματικού τους ενδιαφέροντος ενώ από τα άτομα που μίλησα, μόνο οι δύο περιπτώσεις είχαν πλήρη επίγνωση του εγχειρημάτων τους από πριν. Κάτι τέτοιο δεν είναι βέβαια αρνητικό καθώς ακόμα βρισκόμαστε σε αρκετά πρώιμο στάδιο και η ενημέρωση, η προώθηση και η ανάπτυξή του είναι ένα βήμα που θα πρέπει να γίνει και να απευθύνεται σε όλους. Οι επιχειρήσεις κατάφεραν το μεγαλύτερο διάστημα να εξισορροπούν τη σχέση κέρδος – κοινωνικός αντίκτυπος με όποια μέσα μπορούσαν. Υπήρξε η παραδοχή από όλους ότι για να εξασφαλιστούν και να μπορούν να συνεχίσουν αυτό που κάνουν, κάποιες φορές το κέρδος έρχεται ως προτεραιότητα. Στην εξισορρόπηση αυτή αλλά και στην διασφάλιση

της ομαλής λειτουργίας των επιχειρήσεων σημαντικό ρόλο θα πρέπει να παίζει το κράτος, με τρόπο όχι παρεμβατικό, αλλά βοηθητικό. Η συνεργασία με τους φορείς θα πρέπει να επεκταθεί και να γίνει ισχυρότερη ώστε να εντατικοποιηθεί και η προσπάθεια που γίνεται.

Η ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας αποτελεί αναγκαιότητα και πρόκληση για την παραγωγική ανασυγκρότηση της χώρας. Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει αρκετά σημαντικές προσπάθειες ώστε να γίνει η κοινωνική οικονομία κομμάτι του οικονομικού και επιχειρηματικού μέρους της χώρας. Υπάρχουν όμως αρκετά κενά τα οποία καθυστερούν περισσότερο τη δυναμική που μπορεί να έχει η κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα. Οι πολιτικές για την κοινωνική οικονομία πρέπει να εστιασμένοι σε τέσσερις βασικούς άξονες.

1. Στη διαμόρφωση ενός σωστού περιβάλλοντος για την κοινωνική οικονομία με σεβασμό στη φύση των διαφορετικών φορέων του. Η ισχύουσα ποικιλομορφία των οργανισμών της Κοινωνικής Οικονομίας εμποδίζει την συμπερίληψή τους σε ένα ενιαίο στρατηγικό πλάνο εθνικής ανάπτυξης
2. Άμεση οικονομική υποστήριξη για την εκκίνηση και την ανάπτυξη μιας κοινωνικής επιχείρησης και πρόσβαση στην χρηματοδότηση μέσω της κανονικής λειτουργίας του ταμείου για την κοινωνική οικονομία
3. Σωστή ενημέρωση των εμπλεκόμενων για τις δυνατότητες τις οποίες έχουν αλλά για έφεση σε πολιτικές και προγράμματα που θα δυναμώσουν το κοινωνικό χαρακτήρα των επιχειρήσεων όπως, π.χ. περισσότερα κίνητρα για την απασχόληση ευπαθών ομάδων.
4. Αποσαφήνιση και σαφής διαμόρφωση συγκεκριμένων πολιτικών που θα αφορούν τα θολά τοπία της υπάρχουσας νομοθεσίας όπως είναι το Ασφαλιστικό.

Η κοινωνική οικονομία έχει πολλές προοπτικές στην Ελλάδα. Καταρχήν βασίζεται σε αρχές όπως η συλλογικότητα και η αλληλεγγύη οι οποίες είναι γνώριμες στο ελληνικό περιβάλλον. Η επωνομασία μάλιστα της κοινωνικής οικονομίας σε Κοινωνική και Αλληλέγγυα οικονομία, έφερε τον όρο πιο κοντά στα ελληνικά δεδομένα. Την περίοδο της οικονομικής κρίσης όπου ο ιδιωτικός τομέας παρουσίασε μεγάλη ύφεση, η κοινωνική επιχειρηματικότητα κάλυψε αρκετά κενά του. Συμπερασματικά, παρά τις αντιξοότητες που υπάρχουν -και θα συνεχίσουν να υπάρχουν- η κοινωνική οικονομία θεωρώ ότι είναι

απαραίτητη για την ελληνική οικονομία. Μέσω αυτής, αναγνωρίζεται και εν συνεχεία καλύπτεται και από τις δύο πλευρές το κενό που υπήρχε πάντα ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία. Ειδικά στην περίοδο που διανύουμε αυτήν την εποχή όπου γίνονται βήματα για την είσοδο στην ανάπτυξη, η αλληλεγγύη, η προσφορά αλλά και η καινοτομία που προωθεί η κοινωνική οικονομία, είναι ζωτικής σημασίας. Η συμβολή της στην βιώσιμη ανάπτυξη αναμένεται να είναι καθοριστική, τόσο λόγω των ρυθμών με τους οποίους εξελίσσεται, όσο και λόγω των νέων πολιτικών και σχεδίων που προωθούνται μέσα από αυτήν. Αναγνωρίζοντας αυτά τα χαρακτηριστικά αλλά και με τον ανάλογο σεβασμό σε αυτά τόσο από πλευράς κράτους όσο και από πλευράς των εμπλεκομένων, η ελληνική κοινωνική οικονομία, θα μπορεί να αναπτύξει πλήρως τις δυνατότητές της και να εδραιωθεί ως θεσμός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αδάμ Σ. και Παπαθεοδώρου Χ., «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνικός Αποκλεισμός: Μία κριτική προσέγγιση», Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Μελέτες 8, Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε., Αθήνα, 2010 <https://ineobservatory.gr/wp-content/uploads/meleti8.pdf> (πρόσβαση 13/5/2020)
- Αδάμ Σοφία, Κοινωνική οικονομία και ενεργητικές πολιτικές ένταξης: Αποτελέσματα έρευνας πεδίου σε κοινωνικές επιχειρήσεις εργασιακής ένταξης στην Ελλάδα, ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2012
- Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα» (2011), Βουλή των Ελλήνων, <http://government.gov.gr/wpcontent/uploads/2011/07>
- Γεώργας Κ., Κοινωνική Οικονομία. Θεωρία, Εμπειρία και Προοπτικές, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2013
- Γεώργας, Κ. Το φαινόμενο Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα της κρίσης. Ε.Κ.Τ., 2014
- Γεώργας Κ., Η Οικονομική κρίση και η κοινωνική οικονομία, 2009. http://konstantinosgeormas.blogspot.com/2011/12/blog-post_1206.html (επίσκεψη 15/5/2020)
- Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας (2005). Οδηγός Ίδρυσης και Λειτουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων, <http://www.equal-greece.gr/images/logo/FINAL%20ODIGOS.pdf>
- Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας (2008). Οδηγός Ίδρυσης και Λειτουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Προτάσεις Πολιτικής για τη Θεσμική και τη Χρηματοδοτική Στήριξη του Τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα. Παρουσίαση των Νεοσύστατων Κοινωνικών Επιχειρήσεων.
- Ευρωπαϊκή Ένωση / ΟΟΣΑ 2015, Μέτρηση του Κοινωνικού Αντικτύπου των Κοινωνικών Επιχειρήσεων – Σύνοψη Πολιτικής Πολιτικές για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα Ευρωπαϊκή Επιτροπή / ΟΟΣΑ, 2015
- Η Κοινωνική οικονομία στην Ευρωπαϊκή ένωση, Σύνοψη της έκθεσης που εκπονήθηκε για την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή από το

- Διεθνές Κέντρο Έρευνας και Πληροφόρησης για τη Δημόσια, Κοινωνική και Συνεταιριστική Οικονομία (CIRIEC) <https://www.eesc.europa.eu>
- Ιωσηφίδης Θεόδωρος, *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*, Κριτική, Αθήνα, 2008
 - Καζάκος, Π., Κοινωνικό κεφάλαιο και συλλογική δράση: Επιπτώσεις σε οικονομικές δομές, επιδόσεις και μεταρρυθμίσεις: Η ελληνική εμπειρία. Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, Σάκκουλας, Αθήνα, 2015
 - Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη | Τεύχος 4, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Κοινωνικής Ένταξης
 - Κοτσίνη Η., Επιχειρηματικές ευκαιρίες και μορφές άντλησης κεφαλαίων στο πλαίσιο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, Διπλωματική εργασία Πανεπιστήμιο Πειραιά, 2017
 - Κυριαζή Νότα, *Η κοινωνιολογική έρευνα*, Πεδίο, Αθήνα, 2011
 - Κώστας Α., Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα. Η συμβολή τους στην Ενίσχυση της Απασχόλησης, την Τοπική Ανάπτυξη και ο ρόλος των Ευρωπαϊκών Θεσμών: Η περίπτωση του Δήμου Καβάλας. Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 2014
 - Λυδάκη Άννα, *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2012
 - Νικολόπουλος Τ., Καπογιάννης Δ. , Εισαγωγή στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, το μετέωρο βήμα μιας δυναμικότητας, Εκδόσεις των συναδέλφων, Αθήνα, 2012
 - Μουσούρου Α. (επιμ. Στρατηγάκη Μ.), Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2004
 - Σακελλαρόπουλος Θ., Ζητήματα Κοινωνικής Πολιτικής, Διόνικος, Αθήνα, 2006
 - Σακελλαρόπουλος Θεόδωρος, Χαράλαμπος Οικονόμου, Χριστόφορος Σκαμνάκης & Μαρίνα Αγγελάκη (επιμ.), Κοινωνική Πολιτική, Εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα, 2018

- Σαρρή Κ. Τριχοποπούλου Α., Επιχειρηματικότητα και κοινωνική οικονομία: η οπτική του φύλου, Τζιόλας, Θεσσαλονίκη, 2018
- Φεφές Μιχάλης, Ευρωπαϊκοί θεσμοί κοινωνικής οικονομίας: ο ευρωπαϊκός συνεταιρισμός, Σάκκουλας, Αθήνα, 2007
- Χρυσάκης Μ., Ζιώμας Δ. Καραμητροπούλου Ν., Χατζαντώνης Δ., Προοπτικές απασχόλησης στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2002
- Esping Andersen G., Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού και της ευημερίας, Τόπος, Αθήνα, 2014
- Joanne McNeill, How do public policy and programs enable social innovation activities that contribute to more sustainable forms of local and regional development?, 2013 ,EMES-SOCENT Conference Selected Papers, ECSP-LG13-0
- Laura J. Spence | Richard Blundel | Fergus Lyon Analyzing the growth process in social enterprises: an historical perspective, 2011, EMES Conferences Selected Papers Series
- Matsui N., Ikemoto Y., Solidarity economy and social business: new models for a new society. Springer, 2015

ΔΙΑΔΥΚΤΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- <https://aplo.yeka.gr/>
 - <http://socialactivism.gr>
 - <http://socialpolicy.gr/>
 - <http://koinsep.org/>
 - <https://foreis-kalo.gr/>
 - <https://kalo.gov.gr/>
 - <http://konstantinosgeormas.blogspot.com/>
 - <http://www.opengov.gr/>
 - <https://emes.net/>
-